

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

Գ.ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ՄԱՐԿԵՏ

Ա.Բ.

ԼԵՈ
✓ 250

1999

Handwritten notes at the top right corner.

Handwritten number 22415 on the left edge of the page.

ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԵՆԻ

ԷՎԵԼԻՆԱ

ՀՈԳԵԲԱՆԱԿԱՆ ԷՏԻԻԴ

(ՀԱՅԵՐԷՆ ՄԻ ԱՆՏԻՊ ԶՆՈՍԳՐԻՑ)

ԱՐՏԱՏՊԱԾ "ՄՇԱԿ-ԻՐԱՆԻՅԱ" ԱՍՏՆԱԿԱՆ ԵՎԵԼԻՆԱ

ԹԻ ՖԼԻՍ
ՏՊԱՐԱՆ "ԱՐՐՈՐ" Տ. ՆԱԶԱՐԵԱՆԻ
Քարհատիկակոյա փող. տակին:

1891

Дозв. Ценз. Тип. листъ, 2 октября 1891 года
Тип. Ароръ Т. Я. Назарьянъ Барятинская улица

28. 254

4 250-60

Քարունը սկսվել էր և տարվալ այդ եղանակի հետ միասին սկսվել էին շոքերը Նիցցայում: Միջերկրական ծովի Corniche ասված ամբողջ եզերքը, Նիցցայից սկսած գրեթե մինչև Ջենովա քաղաքը որքան գեղեցիկ է ձմեռ ժամանակ, այնքան էլ անտանելի շոք և նոյն իսկ անառողջ կլիմա ունի գարնան և ամառ ժամանակ: Բժիշկների խորհրդով պէտք է փախչել Նիցցայից: Քաղաքը թողնելուց առաջ ես ուզեցի հանել տալ լուսանկարս, որպէս զի իմ կենդանագիրս ուղարկեմ Կ. Պոլիս, ծնողներիս, նրանց ցոյց տալու համար թէ առողջացել եմ: Բայց երբ ստացալ լուսանկարս, զարմացած մնացի... Մի՞թէ ես այդ աստիճան չաղացել էի... Ես աչքերիս չէի հաւատում... Ուրեմն ես կատարելապէս առողջ եմ, մտածեցի ես, ուրեմն և կարող եմ այստեղ, արտասահմանում, շարունակել և աւարտել համալսարանական ուսումս:

Այժմ համոզվելով թէ կատարելապէս առողջ եմ, և վճռելով դարձեալ մի երկու շաբաթ մնալ Նիցցայում, ես սկսեցի լաճախել թատրոն, կոնցերտներ, վերջապէս բնակարանիս այգիում հանդիպելով նոյն տան կենողներին, Կրկու շվեդացի երիտասարդներ-

րին, ինքս մօտեցայ նրանց, ծանօթութիւն կապեցի նրանց հետ, բացատրելով նրանց թէ հիւանդութիւնս էր պատճառը, որ եօթ ամիս շարունակ մի և նոյն տան մէջ կենալով, ես խուսափում էի որ և է ծանօթութիւն կապելուց: Մենք շատ շուտով բարեկամացանք և երիտասարդները սիրով յանձն առան այդ երկու շաբաթվայ ընթացքում ընկերակից լինել ինձ թէ թատրօնի և թէ կօնցերտների այցելութիւններումս: Բժիշկը խորհուրդ էր տուել ինձ երկու շաբաթից յետոյ զնալ Շվէյցարիա և այնտեղ անցկացնել ամառը: Ես վճռել էի զնալ Յիւրիխ, որտեղ կարող էի համալսարանական դասախօսութիւններին էլ հետևել: Որքան էր ուրախութիւնս երբ իմացայ թէ իմ նոր բարեկամներս էլ ուղիղ երկու շաբաթից յետոյ նմանապէս Շվէյցարիա են ուղևորվում: Շվեդացի բարեկամներիցս մէկը, Կ., հետևեալ օրն արդէն տարաւ ինձ իր քրոջ տունը. տիկինը մի Ֆրանսիացի յայտնի նկարչի, պ. Գ-ի կինն էր:

Գ-ի տունը մի ճակատազրական ներգործութիւն պիտի ունենար իմ ամբողջ կեանքիս վրա. այդտեղ ամեն օր հաւաքվում էին ամեն ազգութիւններին պատկանող զեղարուեստագէտներ՝ նկարիչներ և երաժիշտներ, այդտեղ ես ծանօթացայ Ֆրանսիացի նկարիչ Մ-ի հետ, ռուս նկարիչ-բանաստեղծ Իւմասովի հետ, այդտեղ ես առաջին անգամ հանդիպեցի օրիորդ Եվէլինա Պ-ին, որին ինձ ներկայացրին և

տանտիկնոջ եղբայր, շվեդացի բարեկամս Կ., որը չէր սիրում առիթ բաց թողնել մի հանաք անելու համար, օրիորդի ձեռքից բռնելով, աւելացրեց. «դուք տեսնում էք ձեր առջև Փրանսիական երաժշտական աշխարհի ապագայ պայծառ աստղերից միսին»:

Եվէլինա գեղեցկուհի էր այդ բառի բուն նշանակութեամբ. դէմքի շատ նուրբ գծագրութիւնների ու երեսի մորթի սպիտակ գոյնի հետ, նա իր սև յօնքերի տակ ունէր Միջերկրական ծովի ջրի պէս կապուտ արտայայտիչ աչքեր, շքեղ շագանակագոյն մազեր, փոքր ինչ հաստ, բայց հրապուրիչ շրթունքներ, դրա հետ միասին և վերին աստիճանի շնորհալի կազմուածք ու քայլուածք... Նրա դէմքի գծագրութիւնը փոքր ինչ հրէական էր... Առաջին անգամ ես միջոց չունեցայ խօսել նրա հետ. կարծեմ նա ինձ վրա ուշադրութիւն էլ չը դարձրեց. նա եկել էր յայտնելու Գ. ամուսիններին թէ միւս օրը լինելու է իր կօնցերտը «Cercle Massena» ասված ժողովարանի դահլիճում:

Երբ նա սկսեց խօսել, ահանջիս զիպաւ վերին աստիճանի մեղմ, ներդաշնակ ձայնի հնչիւնը:

Միւս օրը մենք բոլորս կօնցերտումն էինք: Ժողովարանի ահագին և շքեղ դահլիճը լի էր ամեն տեսակ ազգութիւններին պատկանող հասարակութեամբ: Դահլիճում բառի բուն նշանակութեամբ ստեղ զցելու տեղ չը կար: Եվէլինա Պ. ածում էր

Մէնդէլսոնի, Շումանի, Վաղնէրի, Շօպէնի պիէսաները, աճում էր սօլօ և օրկէստրի դաշնակցութեամբ: Վերջին տեսակի պիէսաները նա անգիր չէր աճում, այլ նօտաներով. այն ժամանակ ամբողջ Նիցցայում յայտնի ուռւ գեղեցիկ իշխանուհի Ս. բարձրանում էր բեմը, նստում էր օրիորդի կողքին և դարձնում էր նօտաների երեսները...

Ես առաջին անգամ էի լսում օրիորդի ածելը. նա աճում էր սքանչելի կերպով. մատների տէխնիկան աննման էր, փոքրիկ ձեռքերի ոյժը աներևակայելի էր... Դա կանացի ածելը չէր, այլ տղամարդու ածելն էր: Ֆրանսիացիք Նապօլէօն III-ի ժամանակ նոր էին ծանօթանում Վաղնէրի երաժշտութեան հետ. Լիստի փոխադրած Վաղնէրի երաժշտութիւնը օրիորդն աննման կերպով կատարեց, բայց Շօպէնի պիէսաները նա կատարեց թոյլ և անկենդան կերպով:

Հետևեալ առաւօտը Նիցցայի «Phare du Littoral» լրագիրը տպում էր մի վերին աստիճանի գովասանական, նոյն իսկ ոգևորված քննութիւն օրիորդի ածելու մասին, բայց աւերացնում էր. «Չենք կարող չը նկատել, որ Շօպէնի պիէսաները շնորհալի արտիստուհին աճում է թոյլ և անկենդան կերպով, սակայն դա հասկանալի է. Շօպէնին ըմբռնելու և նրա գրուածներն արտայայտելու համար հարկաւոր է կեանքի աւելի մեծ փորձառութիւն ունենայ և աւելի հասակով լինել, իսկ տաղանդաւոր պիանիս-

տուհին, որքան մեզ յայտնի է, հազիւ քսան և երկու տարեկան կը լինի: Շօպէնին ըմբռնելու և նրան արտայայտելու համար՝ հարկաւոր է սիրել և տանջվել:»

Նիցցա թողնելու օրը հասաւ: Ես իմ նոր բարեկամներիս խօսք էի տուել նրանց ճանապարհորդակից լինելու: Գնացքի դուրս գալու ժամին հաւաքվել էինք բոլորս քաղաքի հոյակապ երկաթուղային կայարանում: Մեր փոքրիկ շրջանը վեց հոգուց էր բաղկացած՝ Գ. ամուսիններ, տիկին Գ-ի եղբայր շվեդացի Կ., նրա բարեկամ Տ., օրիորդ Էվէլինա և ես: Մենք բռնեցինք մի ամբողջ կողակէ վագօնի մէջ: Ինձ վիճակվեց նստել ուղղակի օրիորդի դեմաց... Ես սաստիկ լաւ արամադրված էի, շատ էի խօսում և զգում էի թէ վատ չէի խօսում: Եւ խօսում էի գլխաւորապէս օրիորդի հետ: Ես նկատեցի որ մեր բարեկամները մեզ վրա նայելով՝ ժպտում, իրար մէջ մեր մասին հանաքներ, նկատողութիւններ էին անում... Երևի իմ գեղեցիկ խօսակցի վրա նայելով իմ աչքերս չափից դուրս արտայայտիչ էին դարձել, երևի նշմարելի էր լինում իմ հայեացքի մէջ հիացում, զմայլում, և այդ երևի նկատեց սրամիտ Կ. բարեկամս. նա յանկարծ տեղից վեր թռաւ, ձեռքի մի արագ շարժումով վերցրեց օրիորդի ծնկների վրա դրված փոքրիկ, նուրբ, թեթև սպիտակ շալը, և ինձ համար բոլորովին անսպասելի

կերպով, այդ շարով ծածկեց գլուխս և երեսս ամբողջապէս....

—Ե՛հ, ինչ էք անում, սսեցի ես ծիծաղելով ու շալից ազատվելով:

—Մեծ ծառայութիւն եմ մատուցանում ձեզ, երիտասարդ բարեկամս. գլխաբաց նստելով համ գլուխդ կը ցաւի արեգակի ճառագայթներէից, համ էլ ափսոս չէ՞ն ձեր աչքերը, որոնք կարող են կուրանալ այդ տեսակ լարված հայեացքներէից....

Այդ խօսքերին անզուսպ և ուրախ ծիծաղ հետեւեց մեր կուպէնում: Սաստիկ ծիծաղում էր և օրիորդը, բայց ես նկատեցի, որ մի թեթև կարմրութիւն ծածկեց նրա սովորաբար գունատ դէմքը:

Լիօն քաղաքը հասնելուն պէս, մենք պէտք է բաժանվէինք Էվէլինա Պ-ից: Մեր ամբողջ հասարակութիւնը գնում էր Նվէյցարիա, իսկ օրիորդն ուղևորվում էր Պարիզ և Լօնդօն, այդ երկու մայրաքաղաքներում ամառ ժամանակ կօնցերտներ տալու համար:

Պարիզի գնացքն ուղևորվում էր անմիջապէս, իսկ մեր գնացքը, որը պիտի ուղևորվէր Նվէյցարիա, դեռ ևս քսան ըօպէից լետոյ պիտի շարժվէր: Այդպիսով մենք ժամանակ ունէինք ճանապարհ գցել օրիորդին: Նա շտապեց մտնել իր վագօնը և մենք հերթով մօտենում էինք վագօնի պատուհանին և նրա ձեռքը սեղմելով, հրաժարական էինք

առնում նրանից: Երբ հերթն ինձ հասաւ և ես մօտեցայ վագօնի պատուհանին, Էվէլինա մեկնեց ինձ իր ձեռքը՝ հրաշալի ժպիտը շրթունքներին և խորին տխրութիւն աչքերում.... Նրա հայեացքը թափանցեց սիրտս: Չը գիտեմ ինչ էր արտայայտում նոյն ըօպէին իմ հայեացքը, բայց ինձ թվում էր թէ ես գուշակել էի նրա հոգեկան տրամադրութիւնը.... Մենակ, միշտ մենակ, առանց սրտակից բարեկամի, առանց կեսնքի ընկերոջ, ապրուստ վաստակելու համար միշտ թափառական կեանք վարելու ստիպված, մի բուն, մի սիրուն, համեստ, կօկիկ, մշտական բուն չունենալով, որի մթնոլորդն իսկ շնչէր սիրոյ և քնքոյշ անդորրութեան զգացմունքով,—ահա վիճակս....»

Ինձ թվում էր թէ ծովալին ջրի գոյնը և ծովի խորութիւնն ունեցող այդ գոյգ հրաշալի աչքերը՝ ուղիղ այդ հոգեկան տրամադրութիւնն էին արտայայտում այն ըօպէին.... Իսկ ինքն.... հասկացաւ արդեօք իմ հայեացքն էլ հասկացաւ արդեօք թէ ես հասկացել էի իրան....

Անցան ամիսներ: Ես ուսանող էի գրվել Յիւրիսի համալսարանում և մեծ աշխատասիրութեամբ և եռանդով էի պարապում: Նոր երկիր, նոր հասարակական պայմաններ, նոր շրջան և նոր մարդիկ—այդ բոլորը սաստիկ գրաւում էր ինձ: Ես չէի մոռացել Էվէլինային. նրա դէմքի հրաշալի

գծագրութիւնները, նրա կապոյտ անջերը միշտ կենդանի էին մնում իմ լիշողութեանս մէջ, բայց ես արդէն սկսում էի հաւատալ, որ նրա հետ հանդիպելը մի անցողական, պատահական դիպում էր, որը ոչինչ հետեանք չի ունենայ իմ կեանքիս համար, ոչինչ ներգործութիւն չի ունենայ իմ վիճակիս վրա: Ես կատարելապէս աւողջացած էի զգում ինձ և պարապում էի մեծ եռանդով. ուսանողական գործունեայ կեանքը կլանել էր ինձ իր մէջ ամբողջապէս: Այդտեղ գրաւում էր ինձ և մի նոր երևոյթ, նոր ոչ թէ միայն ինձ համար, բայց և ամբողջ Եւրոպայի համար... Ուղիղ այդ ժամանակ երևացին Յիւրիխի համալսարանում երկու ռուս կանայք, Եւրոպայի համալսարանների առաջին ուսանողահիներ, կանանց բարձրագոյն կրթութեան մարմնացած կարապետներ... Ես շտապեցի ծանօթանալ նրանց հետ և այն օրից յափշտակվեցայ հասարակական նոր իդէալներով: Այդ երկու կանանց շուրջը խմբվում էինք մենք, այլ և այլ ազգութիւններին պատկանող ուսանողներս, նրանք, այդ կանայք էին, որոնք կազմում էին ուսանողների այդ բոլոր տարբեր խումբեր իրար մէջ կապող օղակը...

Առաւօտները ես լսում էի դասախօսութիւնները համալսարանում, ճաշից յետոյ պարապում էի մասնագիտութեանս, քաղաքատնտեսութեան վերաբերեալ ընթերցանութեամբ, իսկ երեկոյեանները փորձում էի իմ թոյլ ոյժերս հայրենիքիս, Կ. Պոլսի

հայոց լրագիրներին թղթակցութիւններ գրելում... Գրուածներս սկսում էին աւելի և աւելի յաճախ երևալ Կ. Պոլսի պարբերական մամուլի էջերում: Ես ուզում էի գրել, միշտ գրել, անընդհատ կերպով գրել, —բայց մի մի անգամ ուղեղիս գործողութիւնը կարծես կանգ էր առնում, ես չէի գտնում յարմար նիւթ, ինձ պակաս էին մտքեր...

Սեպտեմբեր ամիսն էր: Տաք և պարզ երեկոյ էր: Ես նստած էի իմ փոքրիկ, անշուք, բայց սիրուն և մաքուր ուսանողական սենեակումս և գիրք էի կարդում: Գրանը բախեցին. մտաւ շվէյցարուհի աղախինը և դրեց առջևս մի փոքրիկ ծրար:

—Ո՛ւմնիցն է դա:

—Չը գիտեմ, պարոն, Zürcher Hof հիւրանոցի ծառան է բերել:

Ծրարի հասցէն ճիշդ որ իմ անունով էր. դա անկասկած կանացի, թէև ինձ բոլորովին անծանօթ ձեռագիր էր՝ նուրբ, պարզ և գեղեցիկ ձեռագիր...

—Խնդրեցէք ծառային, որ սպասէ, անմիջապէս պատասխան կը տամ, դիմեցի ես աղախնուն:

Ծրարը բանալուն պէս ուզեցի կարգալ նամակը, բայց երկու հանգամանքներ րօպէսպէս արգելեցին ինձ կատարել իմ դիտաւորութիւնս. նամակը գրված էր նոյն գեղեցիկ ձեռքով՝ բաց վարդագոյն թղթի վրա և թուղթը անուշահոտ էր...

Բաց վարդազոյն և անուշահոտ թուղթ,— ո՞ր-
քան բան են ասում քսան և երեք տարեկան երի-
տասարդի վառ երևակայութեան...

Բնական շարժումաձև էր երիտասարդի կողմից
դեռ նամակը չը կարգացած՝ հոտ քաշել անուշա-
հոտ թղթից... Նամակը գրված էր Փրանսերէն
լեզուով, անպաճոյճ, հասարակ, բայց գեղեցիկ ո-
ճով: Ահա մօտաւորապէս նրա բովանդակութիւնը:

„Յարգելի պարոն. գուցէ դուք մոռացել էք
արդէն այն աղջկան, որի հետ պատահմամբ ծանօ-
թացել էիք Նիցցայում, և որին ճանապարհորդա-
կից եղաք մինչև Լիօն քաղաքի կայարանը: Այժմ
ես եկայ այստեղ աշնան երկու ամիսներն անցնելու
և հանգստանալու իմ սովորական ծանր զբաղմունք-
ներից. սակայն երկիրը և քաղաքը ինձ համար կա-
տարելապէս օտար են. բացի ձեզանից ես ոչ մի
ծանօթ չունեմ այս քաղաքում: Գուցէ կը համա-
ձայնվէիք նուիրել ինձ ձեր թանգազին ժամանակի
մի երկու ժամեր՝ իմ առաջնորդ լինելու այս քա-
ղաքում, որպէս զի ձեր օգնութեամբ ես կարողա-
նալի մի փոքրիկ բնակարան գտնել, ժամանակաւո-
րապէս սարքվել և պիանօ ճարել: Ես իջել եմ
<Zürcher Hof> հիւրանոցում և երջանիկ կը լինէի
ձեզ տեսնելու, երբ ժամանակը ձեզ կը ներէ գալ
ինձ մօտ: Ընդունեցէք կանխապէս իմ սրտագին
շնորհակալութիւններս: Զեր Էվէլինա Պ.“:

Նամակը կարդալուց լետոյ, չը գիտեմ ինչու,

մի արտասովոր յուզմունք էր տիրել սրտիս... Նա,
այդ խեղճ սիրտը, կարծես մի արտակարգ անցքի
էր սպասում, կարծես գուշակում էր, թէ կեսնքիս
մէջ դեռ չեղած մի արկած պիտի պատահէր... Ես
անընդունակ էի զգում ինձ գրել մի որ և է պատաս-
խան, ես որ շատ սիրում էի բարեկամներիս նամակ-
ներ գրել և վատ չէի գրում Փրանսերէն լեզուով:

Դէպի կօրիգօրը տանող սենեակի դուռը բա-
նալով, ես ասեցի հիւրանոցի ծառային, որ գնայ,
նամակի պատասխան չի լինի, ես ինքս անմիջապէս
կը գամ օրիորդի մօտ:

Ուրեմն ինձ վիճակված է նրան նորից տես-
նելու, մտածեցի ես...

Մի քանի օրից լետոյ ինձ աջողկեց գտնել օ-
րիորդի համար երեք սենեակներից բաղկացած փոք-
րիկ և գեղեցիկ մի բնակարան, ես օգնեցի նրան
սարքվել, ճարեցի մի պիանինօ նրա համար: Բնա-
կարանը գտնվում էր Յիւրիխի ամենագեղեցիկ ա-
րուարձաններից միսում: Բնակարանի պատահան-
ներից բացվում էր հրաշալի տեսարան. տունը
գտնվում էր մի կանաչազարդ բլուրի վրա, որի ստո-
րոտում սիււված էր բուսականութեան մէջ թաղ-
ված ամբողջ քաղաքը, իսկ քաղաքի այն կողմը,
հեռաւորութեան մէջ, երևում էր գրեթէ ամբողջ
Յիւրիխեան ծովակը...

Եվէլինա ինձ հետ էր շրջում քաղաքում բնա-
կարան որոնելու ժամանակ:

— Ես կը տխրեմ մենակ հիւրանոցի սենեակում,
ասեց նա իր սովորական գեղեցիկ ժպիտով, գուք
թոյլ կը տաք, որ ձեզ հետ ընկերանամ... Այդպիսի
սով համ ձեր հասարակութիւնը կը վաղելեմ, համ
էլ կը ծանօթանամ քաղաքի դիրքի հետ..

Երբ նա անցաւ իր նոր բնակարանը և ես
հրաժարական էի առնում նրանից, նա խնդրեց
ինձ ազատ ժամանակ այցելել իրան: Առաւօտները
նա աճում էր, սերտում էր իր պիէսաները, ես էլ
զբաղված էի պրօֆէսորների դասախօսութիւնները
լսելով: Ես կարողանում էի մի մի անգամ մտնել
նրա մօտ երեկոները միայն: Պատահում էր, որ
ես նրան համոզում էի միասին մի զբօսանք անելու:

Աւելի մօտիկ ծանօթանալով Եվէլինայի հետ,
ես իմացայ, որ նա դաւանութեամբ բողոքական էր
և ինչպէս բոլոր բողոքական Փրանսիացիք, օրիորդ
զըն էլ ջոկվում էր միւս Փրանսիոհիւների մեծ մա-
սից՝ իր բազմակողմանի զարգացմամբ: Բողոքական
Փրանսիացիք տարբերվում են կաթօլիկ Փրանսիա-
ցիներէից զլիսաւորապէս այն ուսումնասէր, լայն և
հարցասէր ոգով, որը չէ բաւականանում միմիայն
բուն Փրանսիական քաղաքակրթութեամբ, այլ նը-
բանք ջանում են ընդարձակել իրանց մտաւոր աշ-
խարհի հօրիզօնը՝ ծանօթանալով և օտար ազգերի
լեզուներէի, զրականութեան և նրանց քաղաքակր-

թութեան արգասիքների հետ: Եվէլինա բացի Փը-
րանսերէնից, կատարելապէս տիրապետում էր անգ-
լիերէն և գերմաներէն լեզուներին, ծանօթ էր այդ
երկու ազգերի զրականութեան հետ, բացի երա-
ժիշտ լինելուց, նա փոքր ինչ նկարիչ էլ էր, նա
միացնում էր իր մէջ Փրանսիոհու հաճելի, գու-
րեկան բնաւորութիւնը՝ գերմանուհու լուրջ բարք
ու վարքի հետ: Նա անխոնջ աշխատասէր էր՝ անգ-
լիոհու պէս:

Բաւական չէ որ նա իր անձն էր պահում իր
աշխատանքով, բայց և իր ձեռք բերած վաստա-
կի մի մասը ուղարկում էր Փրանսիայի գաւառա-
կան փոքրիկ քաղաքներից մինում ապրող իր ծե-
րունի, անդամալոյծ հօրը, որը բաղաւորապէս
ուրիշ գաւակներ չունէր, թէև դեռ իր առուզ ժա-
մանակ այրի մնալով, երկրորդ անգամ էր պսակ-
վել... Այդպիսով Եվէլինա ստիպված էր իր սուղ
նիւթական միջոցներով ոչ թէ միայն իր հօրը պա-
հել, բայց և իր խորթ մօրը:

Մի քանի շաբաթվայ ծանօթութիւնը մտեր-
մական, ընկերական յարաբերութիւններ հաստա-
տեց իմ և Եվէլինայի մէջ: Ես գգում էի թէ սի-
րում եմ նրան, —բայց մեծ խնամքով աշխատում
էի ծածկել նրանից իմ այդ գգացմունքը: Ես գու-
շակում էի թէ նա էլ սիրում է ինձ, թէև երբեք
ամենաթեթև խոստովանութիւն, ամենաանշան

ակնարկութիւնն անգամ այդ տեսակ զգացմունքի մասին չէին արտասանել նրա շրթունքները....

Այդ ժամանակամիջոցում իմ սովորական պարապմունքներէց ազատ ժամերում ես պարապում էի Պրուդօնի բազմահատոր հեղինակութիւնների ուսումնասիրութեամբ: Մի քանի օր ես չէի տեսել Էվէլինային և համալսարանական առաւօտեան ըզբաղմունքներից յետոյ, ես իմ երեկոներն անց էի կացնում Պրուդօնի գրուածները մի տեսակ ագահութեամբ կարդալով: Ես հասել էի այն ընդարձակ գլխին, որի մէջ Փրանսիացի հեղինակը բացատրում է Աստուծու գաղափարի մասին իր թէօրիան: Ես կարդում էի այդ գլուխը և զարմացած էի մնում, որ ոչինչ չէի հասկանում, չէի ըմբռնում հեղինակի միտքը.... Կարգում էի նոյն գլուխը սկզբից մինչև վերջը հինգ անգամ, տասն անգամ,—և դարձեալ ուղեղս հրաժարվում էր հեղինակի միտքն ըմբռնելուց....

Ես ծայրեցի գերքը, դժգոհ ինձանից, արհամարհելով ինձ մինչև անգամ, և դէպի իմ անձն ու իմ մտաւոր կարողութիւններն ունեցած այդ արհամարհական զգացմունքի տակ ճնշված՝ ես հագնվեցայ և գնացի օրիորդի մօտ, որին մի քանի օր է չէի տեսել:

Նրա մօտ մտնելուն պէս, նկատեցի նրա դէմքի արտայայտութիւնից թէ առանձին ուրախութիւն եմ պատճեռել նրան իմ երևալովս:

—Այդպէս են մոռանում, միթէ, բարեկամներին, ասեց նա ուրախ ժպտալով և ձեռքս պինդ սեղմելով....

—Հաւատացնում եմ ձեզ, օրիորդ, որ սաստիկ էի զբաղված այս օրերս....

—Զբաղված, կամ մի որ և է բանով վշտացած, աւելացրեց նա ուշադրութեամբ դիտելով դէմքս.

—Այո՛, և վշտացած.... Ես ինձանից շատ դժգոհ եմ, օրիորդ. ես մի նշանաւոր ժամանակակից հեղինակի, Պրուդօնի գրուածքն եմ կարդում և չեմ հասկանում կարգացածը: Ես սկսում եմ շատ աննպաստ կարծիք ստանալ իմ մտաւոր կարողութիւնների մասին, ես սկսում եմ արհամարհել ինձ...

—Allons donc, ինչ երեխայութիւն է դա ձեր կողմից... Այսօր չէք հասկացել,—վաղը կը հասկանաք... Իսկ ես, սիրելի բարեկամ, ընդհակառակն շատ և շատ գոհ եմ ինձանից, ես այդ բոլոր օրերը, երբ դուք չը բարեհաճեցաք բաղդաւորացնել ինձ ձեր այցելութեամբ, աւելացրեց նա հեգնական ձայնով, հիմնաւորապէս և անզիբ ուսումնասիրեցի Լիստի փոխադրած Վազնէրի «Լօէնգրին» օպերայից <Marche nuptiale> հրաշալի կտորը... Դուք սիրում էք երաժշտութիւն, այնպէս չէ....

—Պաշտում եմ, օրիորդ.

—Ուրեմն նստեցէք այստեղ, դիվանի վրա, որ-

պէս զի կարողանաք ինձ վրա նայել. միայն Հանգիստ նստեցէք, ճայն մի Հանէք... Բայց ծխել կարող էք, ինչքան ուզենաք:

Եւ նա սկսեց ասել: Ես նայեցի նրա դէմքի վրա. նրա գեղեցիկ դէմքը մի վայրկեանում կերպարանափոխվեց. այդ ուրախ, զուարթ օրիորդական դէմքը միանգամից, առաջին վերցրած ակօրդից արդէն, ստացաւ լուրջ, սառն, խոր մտածմունքների և ծանր հոգսերի մէջ խորասուզված կնոջ պատկերը: Ես աւելի կասեմ. դա կնոջ դէմք չէր, այլ մի գեղեցիկ, մարմարեայ արձան, որին ճարտար քանդակագործը տուել էր խորին մտածմունքների մէջ խորասուզված մի գեղեցիկ կնոջ արտայայտութիւն... Նա ասելու ժամանակ, կարծես մտնում էր մի սուրբ տաճար և իր ամբողջ էութեամբ ներշնչվում էր այդ սրբութեան զգացմունքով... Նա ասելու ժամանակ՝ սրբագործում էր: Նա և շատ տարիներից յետոյ ես ճանաչում էի մի բժիշկ, որը դէմքով շատ տղեղ էր, —բայց երբ այդ մարդը մօտենում էր հիւանդի անկողնուն, նրա դէմքը կերպարանափոխվում էր, կարծես լուսաւորվում էր մի արտասովոր լուսով. և այդ տղեղ դէմքը կատարելապէս գեղեցիկ էր դառնում... Նա էլ այդ րօպէին ներշնչվում էր իր բարձր կոչման սրբութեամբ և այդ զգացմունքն էր, որը դիւթական կերպով կարողանում էր նոյն իսկ տղեղ դէմքը կատարելապէս գեղեցկացնել:

Եվէլինա ասում էր այդ երեկոյ արտասովոր արտայայտութեամբ, մի և նոյն ժամանակ և հրկայի ուժով... Ես լսում էի և նայում էի, — և թէ նրա գեղեցիկ դէմքից, թէ նրա ասելուց կատարելապէս զմայլված, ժամանակ առ ժամանակ զգում էի թէ ինչպէս իմ ամբողջ մարմնովս անցնում էր մի տարօրինակ սարսուռ, երկիւղ, աս ու գող... Ես այնուհետև իմ ամբողջ կեանքումս երբէք չեմ լսել ոչ ոքից Վազնէրի լիշեալ պիեսայի այդքան հրաշալի կատարումն... Եւ զարմանալի զուգադիպութիւն. կնոջ փոքրիկ ձեռքերի տակ Վազնէրի երաժշտութեան վեհ, հզոր գաղափարները ինձ հետզհետէ և ակամայից ստիպում էին մտածել Պրուգօնի իմ այն օրվայ կարգացած և չը հասկացած աստուածային թէօրիայի մասին... Յանկարծ ինձ թվաց թէ ըսկսում եմ ըմբռնել Պրուգօնի միտքը, ժամանակաւորապէս թմբութեան մէջ եղած ուղեղս կարծես սկսում է հասկանալ այն, ինչ որ մի քանի ժամ առաջ անպայման հրաժարվում էր ըմբռնելուց... Այն, ես շարունակում էի համ ազահութեամբ լսել Վազնէրի երաժշտութեան աստուածային հնչիւնները, համ յամառութեամբ մտածել Պրուգօնի աստուածային թէօրիայի իմաստի մասին, և երբ Եվէլինայի հրաշագործ ձեռքերի տակ հնչեց վերջին հզոր ակօրդ՝ ես կարծեցի որ կը գժվեմ և բարձրաձայն ուղեցի աղաղակել. «Հասկացայ, ըմբռնեցի, Եվէլինայ, իմ Եվէլինայ, քեզ եմ պարտական...»

Սակայն ես չաղաղակեցի, այլ անշարժ, լուռ, մի տեսակ աստուածպաշտական զգացմունքի մէջ ընկղմված, սառած ու պսպանեցող մնացի.... Սիրտս սաստիկ բաբախում էր, ամբողջ մարմինս սառել էր, ես զգում էի թէ սաստիկ գունատվել եմ.... Յուզմունքիս չափ ու սահման չը կար....

Իսկ Եվելինա իր վերջին ախորժը վերցնելուն պէս, արագ շարժուածքով վեր էր կացել աթոռից, ծածկել էր պիանոի խուփը և անշարժ կանգնել էր պիանոի մօտ: Մի ձեռքով պիանոի վրա յենված, իր առաջվայ ժպիտը երեսին, նա մի տեսակ ինքնաբաւականութեամբ ինձ վրա էր ուղղել իր գեղեցիկ կապոյտ աչքերի հայեացքը: Ինձ թվաց թէ նրա շնորհալի կազմուածքը ծածկող երկար շլէյֆով «մատինէի» բաց կապոյտ գոյնը՝ ուրիշ բան չէր, եթէ ոչ նրա կապոյտ աչքերի արտափայլումն, ինձ թվաց թէ նրա աչքերի մոյգ կապոյտ լոյսը՝ բաց կապոյտ գոյնով էր լուսաւորել նրա ամբողջ զգեստը.... Նա հրաշալի էր այդ գիրքի մէջ:

Ես այլ ևս չը կարողացայ տիրապետել ինձ. վեր թռայ տեղիցս, արագ քայլերով մօտեցայ նրան, իմ երկու ձեռքերով բռնեցի նրա երկու փոքրիկ ձեռքերը և հերթով սկսեցի համբուրել նրանց.... Դա առաջին համբուրն էր, որ ես դրոշմում էի նրա ձեռքերի վրա..

—Ստեցէք խնդրեմ, այդ թնչ էք անում, ասեց նա փոքր ինչ նեղացած.

—Ի՞նչ... Անմիջապէս կը բացատրեմ ձեզ. այդ հրաշագործ երկու փոքրիկ ձեռքերի նուագելուն եմ պարտական, որ մի կէս ժամում ես հասկացայ յայն, ինչ որ ժամերով չէի կարող ըմբռնել. ձեր ձեռքերով կատարած Վազնէրի երաժշտութեանն եմ պարտական, որ թմրած ուղեղս արթնացաւ, լուսաւորվեց մի նոր և ինձ համար անսովոր մտաւոր լուսով....

—Իսկ դուք գիտէք, բարեկամ, ընդմէջեց նա ինձ, ուղիղ աչքերիս մէջ նայելով և մեզմ կերպով լետ քաշելով իր ձեռքերը իմ ձեռքերիցս, գիտէք որ մի քանի ժամանակից ես էլ սկսեցի աւելի լաւ հասկանալ Շօպէնի երաժշտութիւնը և աւելի լաւ արտայայտել նրան....

—Ի՞նչ ժամանակից, ասեցէք Եվելինա, թնչ ժամանակից...

—Ս.ն ժամանակից... երբ ես սկսեցի.... սիրել և տանջվել, արտասանեց նա հագիւ լսելի ձայնով....

Սիրտս անզուսպ կերպով սկսեց բաբախել, ես խօսք չէի գտնում պատասխանելու....

—Կարծեմ որ Նիցցայի լրագրի երաժշտական պարոն ընցէնգէնտը կարող է այժմ գոհ լինել ինձանից, աւելացրեց նա խորամանկ ձևով:

Երկուսս էլ չը կարողացանք զսպել մեր բարձր ծիծաղը: Երջանկութեան զագաթնակէտին հասած խօսքերը պահասում էին մեզ երկուսիս: Օրվայ տը-

պաւորութիւնները չափից դուրս խիստ էին և անսպասելի, երկուսս էլ զգում էինք թէ չափից դուրս յուզված ենք, որպէս զի կարողանալինք այդ նոյն երեկոյ շարունակել հանդիստ, բարեկամական խօսակցութիւնը:

Երջանիկ ժպիտը երեսներին, իրար ձեռքը պինդ սեղմելով, կարողացանք միայն արտասանել.

—Յը տեսութիւն է՛վէլինա.

—Բարի գիշեր, անգին բարեկամ:

Ես շտապով վերցրի գլխարկս և փախայ է՛վէլինայի բնակարանից... Այն, փախալ: Ես չէի գնում, այլ վազում, փախչում էի: Ես շտապում էի տուն, որպէս զի մենակ լինեմ, մենակ զգամ, մենակ վալելեմ իմ անսահման երջանկութիւնս...

Ես խուսափում էի գաղի լսպտերներով լուսաւորված փողոցներում անցուղարձ անող մարդկանց հայեացքներից... Ես ուզում էի մենակութեան մէջ ծածկել երջանկութիւնս: Ինձ թվում էր թէ գէմքըս ոգևորութեան առանձին արտայայտութիւն, երջանկութեան արտասովոր փայլ էր կրում, որը պիտի մատնէր ինձ, պիտի մատնէր իմ ներքին աշխարհի անսահման յուզմունքը...

Տուն հանելուն պէս, ես շտապով վառեցի ճրրագը և ինչպէս մի սիրահարված Լրիտասարդ դողալով բաց է անում իր սիրուհու նամակը, նոյն տենդային անհամբեր զգացմունքով բաց արի ես

սեղանի վրա դրված Պրուդօնի գիրքը: Արդեօք րօպէական ոգևորութեան և սիրոյ զգացմունքի ազդեցութեան տակ ծագած անձնախարէկութիւն էր դա,—թէ ճշմարիտ՝ կնոջ ձեռքերով կատարված Վազնէրի երաժշտութիւնը կարողացաւ բացատրել ինձ Փրանսիացի հեղինակի խոր փիլիսօփայական, ինձ համար մինչև այդ րօպէն մութ մնացած մըտքերը...

Ես ազահուլութեամբ սկսեցի կարդալ նոյն գլուխը, որը մի քանի ժամ առաջ տասն անգամ ծայրից ծայր կարդալով՝ չէի հասկացել... Եւ իրաւ, այս անգամ կարդացի և հասկացայ:

Հիացմանս չափ չը կար...

Սակայն ուշ էր. ես ծալեցի գիրքը, սաստիկ լոգնած իմ այդչափ յուզմունքներից: Հանելով զգեստներս և պառկելով անկողնիս մէջ, ես շարունակում էի կրկնել. Ի՞նչ զարմանալի զուգադիպութիւն... Պրուդօն և Վազնէր... Ծօպէն և սէր: Երաժշտութիւնը սիրոյ զգացմունքի ներգործութեան տակ բացատրում է փիլիսօփայական միտքը, ուրիշ կողմից սիրոյ խոր և անկեղծ զգացմունքը բացատրում է երաժշտական հեղինակի մտքերի իմաստը, ըմբռնել է տալիս նրա մաքուր ոգևորութիւնը... Պրուդօն, Վազնէր, Ծօպէն, երաժշտութիւն, փիլիսօփայութիւն և մարդկային սէր,— իրարից տարբեր, իրար հակառակ հոգեկան ոյժերի ի՞նչ զարմանալի փոխադարձ ներգործութիւն....

Այնուհետեւ, մի ամիս շարունակ, ես ամեն օր էի տեսնում Էվէլինայի հետ: Ամեն երեկոյ ես գնում էի նրա մօտ և մենք կամ դուրս էինք գալիս զբօսներու, երբ եղանակը լաւ էր, գնում էինք կամ ոտով մօտակայ գիւղերից մէկը, կամ շոգենաւով էինք պտտում Յիւրիխեան ծովակի վրա: Կամ եթէ եղանակն աննպաստ էր, ես մնում էի Էվէլինայի մօտ և ամբողջ երեկոյ մենք անց էինք կացնում միասին: Նա ածում էր պիանօի վրա, այնուհետեւ մենք միասին կարգում էինք և խօսում ու վիճում էինք կարգացածի մասին... Պատահում էր որ մենք երազում էինք ապագայի մասին, մեր երեւակայութեան մէջ ստեղծելով այն ապագայ կեանքը, որը միասին պիտի վայելէինք ծննդավայրումս... Այդ երջանիկ երեկոներից մէկումն էր, որ նա խօստովանվեց ինձ որ եթէ եկել էր արձակուրդներին Յիւրիխ, իր համար մի բոլորովին անծանօթ քաղաք, — այդ այն պատճառով էր, որ նա ոչ Պարիզում, ոչ Լօնդօնում չը կարողացաւ մոռանալ երիտասարդի համակրութեամբ լի հայեացքը Լիօնի կայարանում...

Սակայն ժամանակ առ ժամանակ նկատվում էր Էվէլինայի ակնարկութիւնները, որ նա թէև սիրում, պաշտում էր երաժշտութիւնը, բայց յոգնել է արտիստուհու և դասատուի աստանդական կեանքից... Ես երբէք չեմ մոռանայ մի դէպք, որը շատ պերճախօս կերպով համոզեց ինձ նրա հակում-

ների մասին դէպի երջանիկ, խաղաղ ընտանեկան կեանքը և նրա այժմեան արտիստական կեանքից յոգնած լինելու մասին:

Ես բարձր ձայնով կարգում էի Պելլրտանի „La mère“ սրտաշարժ գրուածքը. Էվէլինա լսում էր մեծ ուշադրութեամբ... Յանկարծ ես նկատեցի, որ նա իր թաշկինակը դէպի աչքերն է տանում... Ես նայեցի նրա վրա. նրա հրաշալի կապույտ աչքերը լի էին արտասուքով...

— Էվէլինա, այդ թնչ է պատահել ձեզ, հարցրի ես...

— Ո՛րքան երջանիկ է նա, հեղինակի նկարագրված այդ մայրը, եղաւ պատասխանը:

Մեր երջանիկ երեկոներին շուտով աւելացաւ և մի նոր զբաղմունք, որն անասելի բաւականութիւն էր պատճառում ինձ: Մի օր մտնելով Էվէլինայի մօտ, ես հաղորդեցի նրան իմ վերաբերմամբ մի ուրախալի լուր. Կ. Պօլսի այն լրագրի խմբագիրը, որի աշխատակից էի ես, տեղեկացնում էր ինձ, որ իմ յօդուածները սկսում են հետզհետէ զրաւել իրանց մտքերի նորութեամբ հասարակութեան ուշադրութիւնն ու նրա համակրանքը:

Գիտէք, Էվէլինա, ես ձեզ ճանաչելուց առաջ էլ էի գրում, բայց իմ յօդուածները թողլ, անզոյն էին, աղքատ էին մտքերով, ձեր սէրը մի նոր ոյժ տուեց իմ զաղափարներին, նոր կեանք ներշնչեց

իմ մէջ, և այժմ ես ձեզ եմ պարտական, որ գրիչս դարձել է աւելի բեղմնաւոր, մտքերիս պաշարը աւելի հարուստ... Այսուհետեւ իմ կոչումը որոշված է. ձեր սիրոյ ներգործութեան տակ ես վերջնականապէս հասկացայ թէ իմ կոչումն է՝ լինել հրապարակագրող. և ներշնչվելով ձեզնով, պիտանի լինել իմ ազգին՝ ահա իմ ամենաջերմ տենչանքս...

— Բարեկամ, ես ուզում եմ, ես պէտք է սովորեմ հայերէն, յանկարծ վրա բերեց Եվէլինա, ես պէտք է սովորեմ ձեր լեզուն, որպէս զի կարողանամ կարգալ ձեր յօդուածները: Մի մերժէք ինձ այս շնորհը. պարապեցէք ինձ հետ ձեր մայրենի լեզուով:

Եւ այն օրից մեր երեկոնները ինձ համար աւելի էլ թանգագին դարձան. ես սկսեցի պարապել Եվէլինայի հետ հայերէն լեզուով և քանի գնում աւելի և աւելի էի զմայլվում նրա արտակարգ ընդունակութիւնների վրա. կարճ ժամանակում նա բաւական մեծ առաջադիմութիւն էր արել հայերէն լեզուի ուսումնասիրութեան մէջ:

Սակայն արձակուրդների ժամանակը վերջանում էր. Եվէլինա պէտք է շուտով ուղևորվէր Նիցցա, որտեղ արդէն սկսվում էր ձմեռվայ սեզօնը: Ամեն ձմեռ նա սովորաբար Նիցցայումն էր անցկացնում, պարապելով դասատուութեամբ և կօնցերտներ տալով. իսկ ես դեռ ևս մի երկու, երեք տարի պիտի մնայի կամ Յիւրիխի, կամ գերմանական մի այլ համալսարանում:

Հասաւ վերջապէս բաժանվելու րօպէն: Երկաթուղային կայարանի պլատֆօրմի վրա կանգնած, տխուր սրտով սեղմում էինք իրար ձեռքերը, խոստանալով փոխադարձ անընդհատ նամակագրութեամբ պահպանել մեր սէրը:

— Իսկ միւս տարի, ձմեռվայ արձակուրդներին, ես գոնէ մի ամսով կը գամ Նիցցա, ձեզ տեսնելու համար, Եվէլինա, ասեցի ես...

Նրա դէմքն անմիջապէս ընդունեց ուրախ և զուարթ արտայայտութիւն:

— Ա՛խ, որքան երջանիկ կը լինեմ ես, բացականչեց նա ուրախացած, մթթէ դու ճշմարիտ կը գաս Նիցցա...

«Ի ու...» առաջին անգամն էր, որ նրա հրապուրիչ շրթունքներն արտասանում էին դ ու քաղցրը խօսքը:

Ես սկսեայ տարայ ձեռքս դէպի սիրտս. նա սաստիկ էր բաբախում... Ա՛խ, ինչի, մտածեցի ես, աւելի վաղ վայելել չը տուեցիր ինձ քո շրթութունքներով արտասանած «դու» գիւթական բառը...

Յուզված սրտով սեղմեցի նրա ձեռքը և յուզված ձայնով աւելացրի. «Իսկ երկու տարուց յետոյ, երբ ուսումս կաւարտեմ, ես քոնը կը լինեմ մինչև գերեզման:»

Հինգ րօպէից յետոյ գնացքը հեռանում էր ար-

դէն, հետզհետէ հեռացներով ինձանից և Եվէլինա-
լին:

Մի ամբողջ տարի անցաւ. ես պարտաւում էի
ամենամեծ եռանդով, իսկ իմ սէրը դէպի Եվէլի-
նա միշտ վառ էր պահպանվում իմ նրա հետ ու-
նեցած անընդհատ նամակագրութեամբ: Օր չէր
անցնում, որ ես նրանից նամակ չը ստանայի, օր
չէր անցնում, որ ես ինքս նրան նամակ չը գրէի...

Սակայն տարվայ վերջը, երբ ես արդէն պատ-
րաստվում էի օգտվել ձմեռվայ արձակուրդներից և
գոնէ մի ամսով հեռանալով սովորական զբաղմունք-
ներից, այդ ամիսը Եվէլինայի հետ, Նիցցայում
անցներու, — նրա նամակները յանկարծ սկսեցին հազ-
ւագիւտ դառնալ:

Հազար ու մի երթագրութիւններ երկար շար-
քով փոփոխապէս յայտնվում և անհետանում էին
ուղեղիս մէջ... Ես անգագար հարցնում էի նրան
իմ նամակներում նրա նամակների հազւագիւտ
դառնալու պատճառի մասին, բայց միշտ մի և
նոյն պատասխանն էի ստանում, որը ինձ թվում էր
ոչ անկեղծ և խուսափող. «Ո՛րքան մեղաւոր եմ ես
ձեր առջև, անգին բարեկամ, որ այժմ ստիպված
եմ ուշ ուշ գրել ձեզ, սակայն դուք անշուշտ նե-
րող կը լինէք, նկատի առնելով իմ անընդհատ ըզ-
բաղմունքները. այժմ դասերս աւելացան, ես ան-
գագար հրաւիրվում եմ թէ այստեղ, թէ Մարսե-

լում և թէ Մօնակօի կազինօում տրվող մեծ կօն-
ցերտներին մասնակցելու, այստեղ էլ, մասնաւոր
տներում, և նոյն իսկ իմ բնակարանումս, յաճախ
են տեղի ունենում երաժշտական առաւօտներ և ե-
րեկոներ, որոնց չը մասնակցելը ինձ անհնարին է
լինում:»

Հոգիս անհանգիստ էր. չը գիտեմ ինչի սիրտս
հրաժարվում էր այդ խօսքերին հաւատալուց...
Ես աւելի էլ շտապում էի շուտով ճանապարհ ընդ-
նելու. մի անբացատրելի և չարագուշակ նախա-
զգացմունք տանջում էր սիրտս և հասցնում էր ու-
ղեղս մի տեսակ հիւանդոտ գրութեան... Սրբեօք
նա ինձ այլ ևս չէ սիրում առաջվայ պէս, գուցէ
նա սկսել է ուրիշին սիրել... Խանդոտութեան խուլ
զգացմունքը դէպի մի անյայտ ախոյեան սկսում էր
տիրել սրտիս... Բայց ոչ, դա անկարելի է, նա սուտ
չի խօսի... մթթէ ես չը գիտեմ, որ այդ աղջիկը, ո-
րից աւելի թանգ բան չը կայ ինձ համար աշխար-
հիս երեսին, դատապարտված է անընդհատ աշխա-
տանքի, մինչև որ ես ինքս անկախ մարդ դառնա-
լով, կը մեկնեմ նրան իմ ձեռքը և կասեմ. «Հիմա
հերթը իմն է, հիմա ես կաշխատեմ, իսկ դու կը
վայելես անդորը կեանք և քո միակ զբաղմունքը
կը լինի ինձ ողևորել դէպի իմ սիրած գործունէու-
թիւնը...»

Նիցցա հասնելուն պէս, ես նոյն երեկոյ արդէն

այցելեցի Էվէլինային: Գուհատ, ամբողջ մարմնով
գողալով, սրտատրովի զգացմունքով տարայ ես ձեռ-
քըս դէպի նրա բնակարանի դրան զանգակը...

Էվէլինա իմ աչքում աւելի էլ գեղեցկացել էր:
Նա ընդունեց ինձ անսահման ուրախութեամբ,
սակայն նրա վարմունքի մէջ նկատելի էին գործու-
նեայ մարդու ձևեր... Նա երկար ժանանակ չէր
նստում մի և նոյն բազկաթուռի վրա, ամեն րօպէ
մտնում էր միւս սենեակը; ներողութիւն էր խընդ-
րում, որ շատ զբաղված է և կէս ժամից յետոյ
պէտք է տանից դուրս գայ. վարվում էր ինձ հետ
մասամբ ինչպէս մի երեխայի հետ,— առաջարկում
էր ինձ քաղցրեղէններ, պատուիրում էր ինձ հա-
մար թէյ կամ կակաօ, ամեն րօպէ զնում էր խո-
հանոց, խոհարարուհուն սլատուէրներ տալու հա-
մար, ամեն րօպէ նայում էր ծոցի ժամացոյցի
վրա...

— Աստուած կը սիրէք, Էվէլինա, ասենք թէ
դուք այստեղ զբաղված մարդ էք, իսկ ես, ընդհա-
կառակն, արձակուրդներս վայելող մի ազատ ուսա-
նող,— բայց զոնէ այդ կէս ժամը, որ կարող էք ինձ
շնորհել, հանդիստ նստեցէք ձեր բազկաթուռի մէջ
և ինձ վայելել տուեցէք ձեր ընկերութիւնը... Ինձ
ոչ ձեր քաղցրեղէնները, ոչ ձեր թէյն ու կակաօն
են հետաքրքրում,— ինձ հարկաւոր է ձեզ տեսնել,
ձեզ վրա նայել, ձեզ հետ խօսել, ձեր ձայնը լսել,
ձեզանով զմայլվել...

— Բարեկամ, դուք կարծում էք որ մենք դեռ
Յիւրիխումն ենք... Այստեղ ես դժբաղդապէս շատ
զբաղված մարդ եմ...

— Ոչ, ես չեմ մոռանում որ Յիւրիխում չեմ
և բնական եմ գտնում, որ այստեղ ձեզ մասամբ
կերպարանափոխված եմ տեսնում... բայց...

— Բայց թնչ...

— Ոչինչ...

— Vous me boudez ? Ուրեմն լաւ, եկէք վաղ ա-
ռաւօտ, 11 ժամին, անպատճառ եկէք... Վաղը ես
ուրեմ երաժշտական առաւօտ ինձ մօտ, այս մեծ
սենեակում... Գուք կը հանդիպէք այստեղ մեր նշա-
նաւոր երաժիշտներից շատերին, մի քանի նկարիչ-
ներին էլ... A propos, գիտէք մեր բարեկամ Իւմա-
սօվն էլ այստեղ է, նա մի քանի օրով եկել է Մէն-
տօնայից, նա էլ կը լինի ինձ մօտ:

— Ս, յո՛, կը գամ, բայց կը գամ միայն ձեզ
տեսնելու և ձեր ածելը լսելու համար, մասամբ էլ
իմ բարեկամ Իւմասօվին հանդիպելու համար, իսկ
ուրիշները, ձեր ծանօթները, հաւատացէք, ինձ ա-
մենեւին չեն հետաքրքրում...

Նա կրկին նայեց ժամացոյցի վրա:

— Ներեցէք բարեկամ, վերջացրեց նա վերկե-
նալով, ես դաս ունեմ. ուզում էք, միասին դուրս
գանք. դուք ինձ ճանապարհ կը գցէք, այնպէս չէ...

Ես չը հաւանեցի այն խառնիճաղանձ արտիս-

տական հասարակութիւնը, որը հետեւեալ առաւօտը հաւաքվել էր Եվէլինայի բնակարանում: Ես ուրախ էի Եվէլինայի ածելը նորից լսելու, երջանիկ էի նրա վրա նայելով, անչափ ուրախ էի նմանապէս իմ հին բարեկամ Իւմասովին հանդիպելու....

Մենք զրկվեցանք և համբուրվեցանք Իւմասովի հետ, որպէս վաղեմի բարեկամներ: Ես առանձին պատկառանք էի զգում դէպի այդ մարդը. նա ինձանից աասն տարով մեծ էր. նրա գեղեցիկ և խելացի դէմքը, նրա ներդաշնակ ձայնը, որը կարծես սրտի խորքից էր բղխում, նրա անսահման բարեսրտութիւնը, նրա տարօրինակ, սրտաշարժ, փոքր ինչ պեսիմիստ փիլիսոփայական հայեացքը կեանքի վրա, վերջապէս նրա փորձառութիւնը կեանքի մէջ, — այդ բոլորն իմ սրտում մեծ հաւատ էր ներշնչում դէպի այդ մարդը:

Կարծես ես զգում էի որ նրան, այն էլ մօտիկ ապագայում, վիճակված պիտի լինէր վճռողական ներգործութիւն ունենալ իմ ամբողջ էութեան, իմ կեանքիս ամբողջ ապագայի վրա....

Մնացած ամբողջ հասարակութիւնից, ես միայն ակամայ ուշադրութիւնս էի դարձրել մի գեղեցիկ, բարձրահասակ, մօտ երեսուն տարեկան երիտասարդի վրա: Այո, ակամայ եմ ասում, որովհետեւ բոլոր ներկայ գտնվողներից, նա ամենից մտերիմն էր երևում Եվէլինայի հետ, կամ գուցէ աշխատում էր ուրիշների աչքում մտերիմ ձևանալ գեղեցիկուհի

տանտիկնոջ հետ... Այդ մարդը ճշմարիտ աչքի էր ընկնում իր գեղեցիկութեամբ, սակայն այդ գեղեցիկութիւնը մի ինչ որ անբացատրելի լետ մղող բնաւորութիւն էր կրում.... Նրա երկար, սաթի պէս սև մազերը, երկար, նմանապէս սև միրուքը, որոնք շրջանակի պէս ամփոփում էին նրա գունատ դէմքը, շատ էին սազում նրա բարձր, յաղթանդամ կազմուածքին: Բայց նրա ինքնահաւան ժպիտը, որը կարծես ընդմիշտ դրօշմված էր նրա շրթունքների վրա, այնպիսի տպաւորութիւն էր գործում, որ իբր թէ այդ մարդը դէպի իր բոլոր նմանները մի անսահման արհամարհանքով էր վերաբերվում:

Երաժշտութիւնը սկսվել էր. ես հարցրի իմ մի անձանօթ հարևանից ով է այդ գեղեցիկ, բարձրահասակ մարդը.

— Ի՞նչ մեր յայտնի նկարիչներից մէկն է, Ժիւլ Անդօլի, ծագումով սպանիացի, եղաւ պատասխանը:

Ես յայտնեցի շնորհակալութիւնս իմ անձանօթ հարևանին, և շարունակեցի ուսումնասիրել սպանիացուն: Հէնց որ երաժշտութիւնը ընդմիջվում էր, Անդօլի իր դանդաղ և ինքնահաւան քայլուածքով անմիջապէս մօտենում էր Եվէլինային և սկսում էր խօսել նրա հետ: Նրա շարժումներից, նրա անդադար գլուխ տալուց, նրա ինքնահաւան ժպիտներից երևում էր, որ սպանիացին բարեհաճում էր շնորհաւորել պիանիստուհուն իր ունեցած

աջողութեան համար: Ես աչք չէի հեռացնում է-
վէլինալից. նա շարունակում էր անշարժ նստել
պիանօի մօտ, համբերութեամբ լսում էր սպանիա-
ցու անվերջանալի ճառախօսութիւնները, մի մի ան-
գամ ժպտում էր, բայց հազիւ պտտասխանում էր
նրան, այլ գրեթէ ամբողջ ժամանակ նայում էր
կամ իր առջև դրված նօտաների վրա, կամ պիանօի
վրա, կամ կարծես ուսումնասիրում էր իր ձեռքերն
ու մատների ծայրերը... Յանկարծ նա երեսը դարձ-
րեց դէպի իմ կողմը. մեր հայեացքները իրար հան-
գիպեցան...

Եվէլինա արագ շարժուածքով վերկացաւ պիա-
նօի առջև դրված աթոռից, գլխով մի ինչ որ նը-
շան արեց Անդօլիին և արագ քայլերով, ունկնդիր-
ների շարքերի միջով անցնելով, մօտեցաւ ինձ: Ան-
դօլի հետևեց նրան: Ես անմիջապէս վերկացայ տե-
ղիցս:

— Թոյլ տուեցէք, սիրելի բարեկամ, դիմեց նա
ինձ, ներկայացնել ձեզ իմ նոր բարեկամին, պ. Ժիւլ
Անդօլիին...

Ապա դիմելով սպանիացուն և իր ձեռքը մը-
տերմաբար իմ ձեռքիս վրա դնելով, աւելացրեց.

— Իսկ այդ երիտասարդը իմ հին, շատ հին
բարեկամս է, արևելցի, բայց հոգով Ֆրանսիացի,
ամեն տեսակ արևելեան լեզուներին հմուտ, հայոց
լրագիրների աշխատակից և Ֆրանսիական լրագիր-
ների գեղարուեստական ընդհանրացում...

— Օրիորդ... այդ արգէն շատ է, վրա բերեցի
ես...

— Enchantè, արտասանեց թանձր բարիտօնի
հնչիւն ունեցող ձայնով և իր մշտական կեղծ, ինք-
նահաւան ժպիտով նկարիչ-սպանիացին:

Ես սրտումս վրդովված էի օրիորդի խօսքերից.
Ինչ հարկաւոր էր ասել այդ մարդուն, որ ես գե-
ղարուեստական ընդհանրացում եմ Ֆրանսիական
լրագիրներում, երբ ամբողջ կեանքումս ես Ֆրանսիա-
կան թերթերում մի երկու անգամ եմ գրել միայն
երաժշտական ընդհանրացումներ, այն էլ միմիայն իրան
օրիորդի կօնցերանների մասին... Կամ դա ծաղր էր,
կամ ճարպիկութիւն էր նրա կողմից...

Սակայն նրա խօսքերը, ինչպէս երևում է, շատ
նպաստաւոր տպաւորութիւն գործեցին սպանիացու
վրա: Նա երևի մտածում էր. «ով գիտէ. այդ մար-
դը կարող է մի օր էլ ինձ պէտք գալ. նա գրում
է արևելեան լրագիրներում, գրում է և Ֆրանսիա-
կան լրագիրներում...»: Անդօլի թողաւ թիւն
խնդրեց նստել իմ կողքին և երկար խօսակցութիւ-
նից յետոյ, որը ընդմիջվում էր երաժշտական այլ և
այլ կտորների կատարելով, միայն այն ժամանակ
հեռացաւ ինձանից, երբ ձեռք բերեց իմ համա-
ձայնութիւնս իր, ինչպէս նա ասում էր, modeste
atelier, համեստ արհեստանոցը մի օր այցելելու...

Ինչքան էլ հակակրեք լինել ինձ այդ մարդը,

բայց նա, այնու ամենայնիւ, ուսումնասիրութեան արժանի անձնաւորութիւն էր երևում ինձ և մի երկու օրից յետոյ ես շտապեցի այցելել նրա արհեստանոցը:

Նրա բնակարանը մտնելուն պէս ես աւելի էլ համոզվեցայ, թէ այդ մարդը մարմնացած ստու- թիւն և կեղծաւորութիւն էր. ամեն բան հաշւած, սառն կերպով նախամտածված էր նրա մէջ.... Նոր մարդու հետ ծանօթանալով, նա իր արհեստանոցը երեւի գիտամաճ էր անուանում «mon mo- deste atelier», որպէս զի նոյն մարդը մտնելով նրա այդպէս անուանված համեստ արհեստանոցը, աւելի էլ շուարած մնար, իսկ ինքն իր մշտական ինքնահաւան ժպիտով կարողանար զմայլվել մտնողի ահամայ շուարման վրա.... Այդ համեստ ար- հեստանոց ասվածը՝ ուրիշ բան չէր, եթէ ոչ մի ամենաշքեղ, ճոխ, նոյն իսկ շուալ բնակարան, լի ամենաթանգազին իրեղէններով.... Սակայն ամեն ինչ անձաշակ էր, ամբողջ սարք ու կարգը՝ հարուստ իրեղէններով լի վաճառանոցի էր նմա- նում.... Ինչ ուզում էիք անուն կարող էիք տալ այդ բնակարանին և արհեստանոցին,—բայց ոչ համեստ անունը:

Անդօլի նկարիչ էր, բայց այն նկարիչներից չէր, որոնք ի վնաս իրանց նիւթական շահերի՝ յափշտակվում են գեղարուեստի բարձր, մաքուր գաղափարներով, նկարում են միմիայն նկարելու

համար, ներշնչվում են վերացական իդէալներով, սիրում են գեղարուեստը գեղարուեստի համար,— այլ նա այն ժամանակակից գործնական նկարիչներիցն էր, որոնք իրանց համար նախադակ դրած լինելով միմիայն փող վաստակելու՝ շողոքորթում են ժամա- նակակից հասարակութեան ճաշակին, նկարում են ոչ թէ ստեղծագործելու բարոյական պահանջին իրաւ բաւականութիւն տալու համար, այլ պատկերները շահաւետ գնով ծախելու համար: Այդ տեսակները չունեն ոգևորութիւն, էկստազ, նրանց պէտք չէ ներշնչում,—նրանց հարկաւոր են միմիայն առ- ն ո ղ ն եր: Անդօլի նկարում էր ամեն բան, բայց մի և նոյն ժամանակ այնպիսի բաներ, որոնք կարող էին անմիջապէս և ձեռնտու գներով ծախվել... Փրանսիայում ապրող սպանիացի՝ նա շողոքորթում էր Փրանսիական շօվիների գմին և գիտենալով թէ այդ զգացմունքից կարելի է օգտվել, նկարում էր արկածներ կամ կրիմի պատերազմից, կամ Վոս- լիայի ազատութեան համար Նապոլէօն III-ի ձեռ- քով մղված պատերազմից, ապա խոր նկարում էր Նիցցայի, Մօնակօի, Մէնտօնայի տեսարաններ՝ հարաւային Փրանսիայում ճանապարհորդող անգլիացի և ամերիկացի հարուստ տուրիստներին ձեռնտու գներով ծախելու համար.... Ես հաւատացած եմ, որ եթէ նա մի օր մեզ մօտ, Կ. Պօլիս գար, նա նախ և առաջ կը սկսէր նկարել կամ սուլթանի պալատի տեսարանը, կամ մեծ-վիզիրի կենդանա-

գիրը... Բացի սրանից Անդօրի պարտաւում էր և քանդակագործութեամբ և ճենտպակու վրա նկարչութեամբ և նոյն իսկ լուսանկարչութեամբ, որպէս զի հարկաւոր ժամանակ շտապով հանէ մի լուսանկար տեսարան, ներկեր քսէ նրա վրա և ձեռնտու գնով ծախէ մաքուր գեղարուեստը չը հասկացող որ և է հարստացած, խոզ ծախող ամերիկացուն:

— Comme vous voyez, cher monsieur, nous faisons un peu de tout, աւելացրեց նա իր սովորական ժպիտով....

— Այո՛, դա շատ ձեռնտու թէօրիա է, որը երևի և գործնականութեան մէջ ձեռնտու պտուղներ է տալիս, նկատեցի ես....

Նա մի վայրկեան շփոթվեց, մի սառն և գիտող հայեացք ուղղեց ինձ վրա, ապա ընդունելով իր սովորական կեղծ ժպիտը, շարունակեց.

— Eh, mon Dieu, que voulez vous, այժմեան դարը գործնական դար է.... Պէտք է իմանալ օգտվել նրանից:

— Կատարելապէս համաձայն եմ ձեզ հետ, ասեցի ես:

— Եւ ահա տեսէք, cher monsieur, մինչդեռ իմ ընկերակիցները ամեն տեսակ զրկանքներ են կրում, ես այս րօպէիս կարող եմ ասել, որ ոչ թէ միայն ապահովված եմ, բայց և հարուստ եմ: Իսկ հարուստ, ապահովված մարդը, quant il a de l'intelligence et du coeur, աւելի շատ գործ կարող է

կատարել մարդկային հասարակութեան օգտին.... Հիմա, երբ ես այլ ևս օրվայ հացի կարօտ չեմ, ես կարող եմ նկարել en amateur, իմ անձնական բաւականութեան համար, և տարածել իմ պատկերները կամ շատ էփան գներով, կամ նոյն իսկ ձրի, գեղարուեստի միջոցով ժողովրդի վրա քաղաքակրթական ներգործութիւն ունենալու համար, n'est ce pas?

— Այո՛, այո՛, սքանչելի մտքեր....

Ես մի խորին զգուանք էի զգում դէպի այս մարդը. ես շտապեցի դուրս գալ այդ նկարիչ-լուսանկար սպանիացու վաճառատնից, պատճառելով թէ նշանաւոր գործ ունեմ....

Փողոցում, ազատ օգում միայն, ես ազատ շունչ քաշեցի.... ես պատրաստ էի երեխայի պէս լաց լինել, այն աստիճան վրդովված, կատաղած էի զգում ինձ... Մարդկային պատուասիրութեան զգացմունքը ես վիրաւորված, անարգված էի համարում, լիջելով սպանիացու կեղծ-գեղարուեստագէտի ցինիական թէօրիաները....

Եւ այդ տեսակ մարդ ընդունվում է էվէլինայի բնակարանում, նրա մտերիմ բարեկամներից է համարվում այժմ, և ո՞վ գիտէ, գուցէ արդէն ներգործութիւն է սկսել ունենալ նրա երևակայութեան վրա: Դժուար չէ ասել աշխատող, իր արհեստով հաց ճարող, կեանքից յոգնած մի օրիոր-

դին. «Երբ դուք ապահովված, հարուստ կին կը լինէք, աւելի էլ լաւ կը կարողանաք ծառայել ձեր սիրած երաժշտութեանը, ձրի բաժանել ամբօխի մէջ այն աստուածային, կրթիչ, բարբ ու վարքը մեղմացնող երաժշտական հնչիւնները, որ ծնեցնում էք ձեր հրաշալի մատներով...»

Դրանք բոլորը, ի հարկէ, ենթադրութիւններ էին, բայց, իմ կարծիքով, հաւանական ենթադրութիւններ:

Անդօլիի բնակարանից դուրս գալով, ես անմիջապէս վերցրի մի կառք և ձիավարին պատուիրեցի տանել ինձ «Hotel de Nice» հիւրանոցը, որտեղ իջևանել էր Իւմասօյ: Ես պահանջ ունէի խօսել նրա հետ, թեթևացնել սիրտս, յայտնել նրան իմ բոլոր կասկածները, վերջապէս պահանջ ունէի խորհրդակցել իմ միակ, իմ սրտակից բարեկամի հետ...

«Hotel de Nice» գտնվում էր քաղաքի կենտրոնից բաւական հեռու, ծովի ափում և մինչև այնտեղ հասնելը ես բաւական ժամանակ ունէի մտածել իմ արած ենթադրութիւնների մասին: Այո, ճանաչելով Էվէլինային ես հաւատացած էի որ նա չէր կարող սիրել Անդօլիին, բայց նա կարող էր խոնարհվել այդ մարդու գործնական, անողորմ թէօրիանների առջև... Եւ իրաւ, իր սեփական, այն էլ, եթէ այսպէս կարելի է ասել, պատահական աշխատանքով դասերով ու կօնցերաներով սպրոզ,

արտիստուհու թափառական, անապահով կեանք վարող, կեանքի անորոշ պայմաններից յոգնած մի աղջիկ՝ կարող էր, այո, յափշտակվել այնպիսի դիրքով, որը անմիջապէս տալիս էր նրան ապահովութիւն, անդորր ընտանեկան կեանք, կօնֆօրտ, կեանքի ամեն տեսակ յարմարութիւններ... Այո, ես հաւատացած էի որ Էվէլինա դարձեալ ինձ է սիրում և ոչ թէ Անդօլիին, —բայց սրտումս չէի կարող չը խոստովանվել, որ իմ և Անդօլիի մէջ մեծ զանազանութիւն կար. անապահով կեանքից, մշտական աշխատանքից, եթէ այսպէս կարելի է ասել՝ բանւորական կեանքից զզված անտէր ու անօգնական աղջկայ համար՝ ես ներկայացնում էի, թէև գուցէ երջանիկ, բայց անորոշ, անհաստատ ապագայ, —իսկ Անդօլի ներկայացնում էր նրա համար, թէև սիրուց զուրկ, բայց մի որոշ, հաստատ, ապահով ներկայ... Սակայն մի՞թէ Էվէլինա կարող էր փոքր ի շատէ երջանիկ լինել սպանիացի վաճառական-գեղարուեստագէտի հետ... Չեմ կարծում... Այդ մարդը, որը, ինչքան ես կարողացայ նկատել, ոչինչ միջոց չէր արհամարհում փող վաստակելու համար, գեղեցիկուհուն իր կինը դարձնելով՝ կարող էր նոյն իսկ նրա գեղեցիկ գէմքից ու նրա մարմնի սքանչելի ձևերի գծագրութիւններից օգտվել, —իր պատկերների մէջ նրանց նկարելու ու պատկերները ձեռնառու գներով ծախելու համար... Այդ հրէշաւոր ենթադրութիւնը, որը գուցէ ծնունդ էր իմ հի-

ւանդոտ, տանջված ուղեղի՝ սարսափ ազդեց ինձ վրա...

Ես ուրախ էի, որ կառքը հասել էր հիւրանոցին... Իմ ենթադրութիւններն ու կասկածները փարատելու համար՝ ես պահանջ ունէի սփոփել սիրտս Իւմասովի սառն, լոգիական, ուշիմ, արթնացնող, փոքր ինչ պեսիմիստական ու հեզնական փիլիսոփայութեան միջոցով...

Ես անմիջապէս պատմեցի նրան իմ բոլոր ցաւերը, իմ ենթադրութիւններն ու կասկածները

— ПУСТЯКИ, ДРУГЪ ДОРОГОЙ, բացականչեց նա. նախ դուք չէք կորցրել դեռ ևս ձեր սէրն ու ձեր սիրած առարկան. այլ դուք միայն լոկ ենթադրութիւններ էք անում ու ինքներդ լցնում ձեր սիրտը դառն կասկածներով, իսկ երկրորդ՝ եթէ էլ կորցնէիք,— թնչ վնաս...

— Ի՞նչպէս թէ ինչ վնաս, Ալէքսանդր Իվանովիչ, ես ձեզ չեմ հասկանում, սիրելի բարեկամ:

— Դուք հասարակաց գործիչ էք, այնպէս չէ, կամ գոնէ համոզված էք որ կոչված էք գործիչ դառնալու, և այժմեանից արդէն պատրաստվում էք այդ կոչմանը, ձեր թոյլ ոյժերը փորձելով մամուլի էջերի մէջ... Եւ ահա այդ նոյն գործիչը, կամ գործիչ լինելու այդ ցանկացողը՝ խուսափում է, երկիւղ է կրում հոգեկան տանջանքներից, այնքան փոքր ոգի է, որ ուզենալով դառնալ ժողովրդի

ցաւերի ցաւակից, այդ ցաւերի բուժիչ, ժողովրդական կեանքի առաջնորդն ու նրա ղեկավարը,— ինքն չէ կարողանում տանել սրտի ամենաաննշան տանջանքը...

— Բայց դա աննշան տանջանք չէ, բարեկամ, ես այնպէս եմ սիրում, որ եթէ այդ սէրը կորցնեմ, այլ ևս երկրորդ անգամ սիրել չեմ կարող. դա ինձ համար կեանքի և մահվան խնդիր է. կորցնելով այդ սէրը՝ ես պետք է դադարեմ ապրելուց: Եթէ նոյն իսկ այնքան փոքրոգի չեմ լինի, որ զլուխս սպանեմ, կարող եմ մեռնել ցաւից, դարդից, կարող եմ ցնորվել, խելագարվել...

— Սպասեցէք, սպասեցէք, բարեկամ, մի շտապէք: Ես չեմ ուրանում, որ ճշմարիտ սիրող մարդու համար սիրոյ զգացմունքի կորցնելը՝ մարդկային սրտին տուած ահագին հարուած է, սակայն այդ հարուածը անբուժելի չէ: Նախ, դուք դեռ ևս շատ երիտասարդ էք, և կարող էք նոյն ոյժով, նոյն զօրութեամբ սիրել և երկրորդ և երրորդ անգամ...

— Ի՞նչ անհնարին է, բարեկամ, ես չեմ կարող երեւակայել անգամ երկրորդ սիրոյ հնարաւորութիւնն ինձ համար...

— Вздоръ, ինքն ժամանակը ձեզ ցոյց կը տայ իմ խօսքերի ճշմարտութիւնը: Ես, ի հարկէ, չեմ ուրանում որ սէրը մի պատուանդան է հասարակաց գործիչի համար, որի վրա մարդը բարձ-

րանալով, աւելի ընդունակ, աւելի մաքուր, աւելի անձնուէր և պիտանի է դառնում... Սակայն և կորցրած սէրը, նմանապէս մի ոչ պակաս հաստատ և ամուր պատուանդան է հասարակաց գործիչի, ստեղծագործողի համար, թէ կուզ նա իր կեանքի մնացած ընթացքում երբէք այլ ևս չը սիրէ մի երկրորդ անգամ: Եւ ահա ինչի. կորցնելով սէրը, մարդը տանջվելով, եփվում է այդ տանջանքների մէջ, նրա սիրտը ծանօթանում է կեանքի ամբողջ դառնութեան հետ,— և նոյն իսկ այդ տանջանքի դառնութիւնից հասարակաց գործիչը կարող է, ինչպէս կեանքի փորձառութեան առատ աղբիւրից, քաղել իր համար մի նոր ոյժ, մի նոր զօրութիւն, իր նմանների, ամբօխի ցաւերն ու նրա կեանքի դառնութիւնները ըմբռնելու համար... Գուք հօ գիտէք ինչ է նշանակում գերմանական Weltschmerz բառը, այսինքն մարդկութեան ցաւերին ցաւակից լինելու ընդունակութիւնը. ինչպէս ուրեմն, կը կամենայիք դուք, երիտասարդ բարեկամ, ձեռք բերել մարդկութեան ցաւերին ցաւակից լինելու ընդունակութիւնը, երբ ինքներդ անընդունակ էք տանել ձեր սեփական տանջանքները: Առաջ սովորեցէք ինքներդ տանջվել,— ապա միայն կարող էք կոչված լինել՝ ժողովրդի ցաւերն ըմբռնելու, նրան ցաւակից լինելու, կարող էք լանդգանանալ նրա ցաւերը բուժելուն ձեռնամուխ լինել... Այ՛ն, սէրը, լինի դա նոյն իսկ կորցրած սէր, իր բոլոր դառն

տանջանքներով, հասարակաց գործիչի համար մի պատուանդան է, որի վրա բարձրանալով, նա աւելի ընդունակ է դառնում, աւելի արժանի է դառնում իր կոչման... Եւ եթէ նոյն գործիչին վիճակվի անկեղծ կերպով սիրել երկրորդ, երրորդ անգամ, այն ժամանակ այդ ամուր պատուանդանները հետզհետէ միմեանց վրա շարելով՝ մարդը աւելի և աւելի կը բարձրանայ, նրա մարդկային հանձարը աւելի կը մօտենայ ստեղծագործութեան կատարելութեանը...

— Որքան և սքանչելի լինէին ձեր թէօրիաները բարեկամ, բայց նրանք ամենքի համար ստեղծված չեն: Ես, օրինակ, ինձ թող եմ զգում այդ տեսակ ինկվիզիցիական փորձերին ենթարկել իմ այնպէս էլ վիրաւորված ու խոցված սիրտը... Ես կ'ընկճվեմ առաջին անաջողութեան տակ:

— Այն ժամանակ դուք հասարակաց գործիչ չէք, ստեղծագործող չէք: Ինչպէս դուք, գրողներդ, ձեր կրած անձնական հոգեկան տանջանքների ամբողջ դառնութիւնից պէտք է քաղէք, որպէս մի առատ և անսպառ աղբիւրից, ժողովրդի ցաւերն ըմբռնելու զօրութիւնը, այնպէս էլ մենք, գեղարուեստագէտներս, նկարիչներ ու երաժիշտներ՝ մեր անձնական հոգեկան տանջանքներից քաղում ենք ըստեղծագործական հանձարի համար նոր ոյժ, նոր զօրութիւն և ներկայացնում ենք ամբօխին մեր վրձինի կամ երաժշտական հնչիւնի միջոցով մեր

հոգեկան տանջանքը, որը համապատասխան լինելով ժողովրդի ցաւերին, նրա սրտի մէջ արձագանք գտնելով՝ մաքրում, սրբում, փոփոխում է նրա սիրտը, բարձրացնում է նրա հոգին, բարոյականացնում նրա բարք ու վարքը, բարձրացնում է ամբոխի մտաւոր և բարոյական մակերևոյթը, բարձրացնում է մարդուն իր սեփական աչքերում...

— Այդ բոլորը լաւ է, Ալէքսանդր Իվանովիչ, բայց ինչպէս անել առաջին հարուածը տանելու, առաջին րօպէն չը խելագարվելու, կամ փոքրոգի չը դառնալու համար... Ասենք թէ ժամանակը ամեն ցաւերի բուժիչ է, — բայց առաջին, անսպասելի և սարսափելի րօպէն, երբ մարդը մի անգամից կորցրել է իր սիրոյ ամենաթանգազին առարկան, երբ նա յանկարծ և անսպասելի կերպով իրան կանգնած է տեսնում իր սիրոյ դիւանի, իր սիրոյ դադարի առջև... Այն ժամանակ ինչ անել...

— Այդ ուրիշ խնդիր է. դրա համար հարկաւոր է հերոսական ջանք, հարկաւոր է արագ, խիստ բուժիչ միջոց, դրա համար հարկաւոր է «բժշկական անմիջական օգնութիւն...»

— Ինչպէս...

— Երկուսից մէկը. կամ պէտք է անմիջապէս մեռնէք, կամ հերոսական ջանք անէք տանել ճակատագրից ձեզ տուած ցաւալի հարուածը, անմիջապէս դարման անէք ձեր խոցված, վիրաւորված սրտին, որովհետեւ շարունակել հառաչել,

ախ ու վախ քաշել, հասցնել ձեզ խելագարութեանն ու ապուշ դրութեանը, շարունակել այնուհետև ողորմելի, թէ ձեր անձի և թէ ուրիշների համար անպէտք, սպարդիւն կեանք, քաջքշել այդ սպարդիւն կեանքը, — դա չարժէ: Ուրեմն պէտք է հերոսութիւն և հոգու ներկայութիւն ունենալ՝ վերջի վրա անմիջապէս մի սպեղանի դնելու, վերաւորված, խոցված սիրտը անմիջական, արագ, խիստ անդամահատութեան կամ բժշկութեանն ենթարկելու... Ս.հա ինչպէս. դուք շատ լաւ գիտէք, որ ինչքան էլ դժբաղդ լինի մարդը, նա եթէ լաւ գիտէ, լաւ սրունէ՝ միշտ կը գտնէ աշխարհիս երեսին, իր նմանների շրջանում, իրանից աւելի էլ դժբաղդներին: Եւ ահա, երբ դուք դժբաղդ էք, անմիջապէս գտէք մի ուրիշին, որը ձեզանից աւելի էլ դժբաղդ է, խորասուզվեցէք նրա դժբաղդութեան մէջ, մասնակից եղէք նրա ցաւերին, հոգացէք նրա ցաւերի մասին, կարկառեցէք ձեզանից այդ աւելի դժբաղդին ձեր օգնութեան ձեռքը, — և ձեր սիրտը կը սփոփվի: Դուք ինչքան էլ դժբաղդ լինէք, երբ ձեզ կը ստիպէք մասնակից լինել ուրիշի, ձեզանից աւելի դժբաղդի ցաւերին, — զրանով համ ձեր կարողութեան չափ օգնութիւն հասցրած կը լինէք ուրիշին, համ էլ կը թեթևացնէք ձեր ցաւերը, ստիպված լինելով ակամայ համեմատութիւն անել ձեր ու նրա ցաւերի մէջ. իսկ գուցէ ոչ թէ միայն կը թեթևացնէք ձեր ցաւերը, այլ

ուրիշի աւելի խոր ցաւերը տեսնելով՝ նոյն իսկ իսպառ կը մոռանաք ձեր սեփական ցաւերն ու տանջանքները...

Իմաստովի այդ խօսքերին, նրա այդ խիստ, զօրեղ, վիրաբուժական բարոյական փիլիսոփայութեանը՝ ես ոչինչ չը պատասխանեցի. ես չափից դուրս զգացված էի նրա խօսքերից...

Եւ ուշ էր արդէն: Նրա սենեակում նստելով, թէյ խմելով ու խօսակցելով, մենք չէինք նկատել որ գիշերվայ ժամը մէկն էր դարձել արդէն...

Ես պէտք է մեկնէի: Մենք երկուսս վերկացանք մեր նստարաններից:

— Վաղը ես կրկին վերադառնում եմ Մէնտօնա, ասեց Ալէքսանդր Իվանովիչ ինձ գրկելով ու համբուրելով, և իմ վերջին խօսքը ձեզ, երիտասարդ բարեկամ, սա կը լինի. եթէ մի օր ձեզ շատ դժբաղդ կը զգաք, անմիջապէս եկէք ինձ մօտ, Մէնտօնա, սակայն աշխատեցէք անպատճառ ծովով գալ և Աստուծուն աղօթեցէք, որ ծովը մըրկալի, փոթորկալի լինի, որպէս զի դրսի աշխարհի, բնութեան խիստ և զօրեղ յուզմունքը, որն աւելի վեհ է քան մեր ողորմելի մարդկային սրտի յուզմունքը՝ հակակշիռ գտնայ ձեր ներքին աշխարհի յուզված վիճակին: Սրդէն համեմատելով ձեր փոքրիկ, հիւանդ, խոցված, վիրաւորված սրտի յուզմունքը բնութեան, ծովային ալիքների վեհ յուզման հետ՝ դուք նշանաւոր թեթևութիւն կը զգաք... Յետոյ

ինձ մօտ, իմ բնակարանումս, մենք կը շարունակենք ձեր բժշկութիւնը. այո՛, ինձ մօտ դուք միշտ կը գտնէք տանջվողներ, հիւանդներ, դժբաղդներ, մեռնողներ... Նրանց վրա նայեցէք, նրանց տանջանքն ուսումնասիրեցէք, նրանց ցաւակից ու օգնակոյն եղէք, նրանց ցաւերը ձեր ցաւերի հետ համեմատեցէք, — և դուք հետզհետէ կը դարմանէք և ձեր հիւանդ սիրտը, հետզհետէ թեթևութիւն կը զգաք: Իսկ եթէ ինձ հարցնէք, թէ ինչք՞ ես միշտ շրջապատում եմ ինձ դժբաղդներով, հիւանդներով, մեռնողներով, ու նրանց մասին հոգում, — դրան ես ձեզ կը պատասխանեմ, որ առողջ և ինքնաբաւական մարդուց ես ոչինչ ոգևորութիւն ինձ համար ստանալ չեմ կարող... Միայն այն ժամանակ, երբ մարդը տանջվում է, — նա պաշտելի է, վեհ է, սքանչելի է...

Մենք կրկին գրկվեցանք և համբուրվեցանք: Խոստովանվում եմ, ես չը կարողացայ զսպել արտասուքներս...

Երբ ես արդէն իջնում էի հիւրանոցի սանդուղտներից, կրկին ականջիս հասաւ Իմաստովի մեղմ, համակրելի ձայնը.

— Զը մոռանաք, երբ դժբաղդ կը զգաք ձեզ, — եկէք ինձ մօտ, Մէնտօնա...

Միւս առաւօտը ես վճռեցի մի նամակ գրել Եվելինային և ուղարկեցի նրան այդ նամակը բա-

դաքային պօստով: Հողեկան անորոշ դրուժիւնը
ինձ սաստիկ տանջում էր. Իւմասովի խօսքերի ազ-
դեցութեան տակ ես աւելի բարւոք համարեցի մի
որոշ, լաւ թէ վատ վիճակ, քան թէ տանջանքնե-
րով լի այն անորոշ դրուժիւնը, որի մէջ ես գտն-
վում էի, արդէն մի քանի ամիս շարունակ:

Նամակումս ես խնդրում էի Եվէլինային շնորհ
անել ինձ մի տեսակցութիւն նշանակել, երբ նա
կուգենայ, երբ ազատ կը լինի... Միայն թէ մենք
երկուսով մենակ լինէինք ու ես կարողանայի ինձ
տանջող մի քանի հարցերի մասին նրանից բացատ-
րութիւն ստանալ: Ինձ անտանելի էր դարձել ար-
դէն նրա մօտ մտնելով, ամեն անգամ նրա սենեա-
կում օտար և ինձ համար անհամակրելի մարդկանց
հանդիպել: Ես այս անգամ Նիցցա գալու օրից դեռ
ոչ մի անգամ չը կարողացայ գոնէ մի ժամի չափ
մենակ տեսնվել ու խօսակցել Եվէլինայի հետ. միշտ
կողմնակի մարդիկ կային նրա բնակարանում: Բացի
սրանից ես աւելացնում էի իմ նաճակի տակ, որ
արձակուրդների վերջանալու պատճառով ես շուտով
թողնելու եմ Նիցցա և այս անգամ ուղևորվելու
եմ ոչ թէ Շվեյցարիա, այլ Գերմանիա, ուսումս
շարունակելու և աւարտելու համար: Ուրեմն իմ
բարոյական պարտաւորութիւնս էր գալ և նրան
իմ սրտագին մնաս բարև, կամ ցրտեսութիւն ա-
սել...

Մի երկու ժամից լետոյ ես Եվէլինայից, նոյն-

պէս քաղաքային պօստով, մի պատասխան ստացայ:
Նա ինձ տեսակցութիւն էր նշանակում նոյն օրը,
երեկոյեան 7 ժամին, իր տանը:

Որքան երկար թվաց ինձ այդ օրը...

Ուղիղ ժամի 7-ին, սրտի աննկարագրելի բա-
բախմամբ, ես գանգահարում էի Եվէլինայի բնա-
կարանի դրան: Աղախինը բաց արեց ինձ բնակա-
րանի դուռը և յայտնեց որ թէև օրիորդը դեռ ևս
տանը չէ, բայց հրամայեց, որ երբ ես գամ, ներս
խնդրեն ինձ...

— Ե՞րբ կը գայ օրիորդը.

— Շատ շուտ, մի քսան րօպէից լետոյ, պա-
րոն...

Գարձեալ քսան րօպէ սպասել: Այդ քսան
րօպէն ինձ աւելի էլ երկար թվաց, քան առաւօ-
տից մինչև երեկոյեան եօթ ժամ սպասելը...

Վերջապէս Եվէլինա մտաւ և անմիջապէս նե-
րողութիւն խնդրեց ինձանից, որ փոքր ինչ սպա-
սել տուեց ինձ: Նա յուզված էր երևում, բայց աշ-
խատում էր ծածկել իր յուզմունքը:

— Դաս ունէի և այնտեղից սաստիկ շտապում
էի, որպէս զի ձեզ երկար սպասել չը տամ... Եւ
ահա սաստիկ յոգնեցայ, գրեթէ շնչասպառ հասայ
տուն...

Նա այդ խօսքերը աշխատում էր արտասանել

անտարբեր ձևով, հայելիի առջև կանգնելով ու զըլ-
խարկը հանելով:

— Հա, բարեկամ, այդ քնչ պ ա շ տ օ ն ա կ ա ն
տեսակցութիւն էք պահանջել ինձանից, վրա բե-
րեց նա յանկարծ...

— Ոչինչ. ես շուտով հեռանում եմ Նիցցայից
և կարծեմ շատ բնական էր իմ կողմից ձեզ տեսնե-
լու և մնաք բարև կամ ցըտեսութիւն ասելու ցան-
կութիւնը:

— Այո՛, ես ինքս կը ցաւէի, եթէ ձեր գնա-
լուց առաջ չը տեսնէի ձեզ, բայց ինչ կը նշանակէ
պահանջել, որ ոչ ոք չը լինի ինձ մօտ և մենք
երկուսով անպատճառ մենակ լինենք, աւելացրեց
նա դարձեալ հայելիի առջև կանգնած, իր ձեռնոց-
ները հանելով ու մի մի անգամ իր ճոխ մազերն
ուղղելով:

— Ձեզ մենակ տեսնել կարծեմ նմանապէս բը-
նական ցանկութիւն էր իմ կողմից, Եվէլինա, քա-
նի որ մի ամբողջ ամսվայ ընթացքում ես ձեզ մի
տասն րօպէից, կամ մի քառորդ ժամից աւելի մե-
նակ տեսնելու բաղդ չեմ ունեցել դեռ ևս...

— Ի՞նչ անենք, բարեկամ, ինքներդ էք տես-
նում, որքան ես զբաղված եմ այստեղ, կրկնեց նա
իր սովորական պատճառաբանութիւնը... Ինձ պէս
աշխատող, բանւոր մարդը միթէ՞ իրաւունք, կամ
միջոց ունի հանգստանալ, աւելացրեց նա փոքր ինչ
դառնութեամբ:

Նա հանել էր արդէն իր գլխարկն ու ձեռնոց-
ները, ուղղել էր իր մազերը հայելիի առջև, բայց
դարձեալ չէր նստում... Նա կամ մօտենում էր սե-
ղանին, որի վրա դարսված էին նօտաները, կամ
մի վայրկեանով մտնում էր իր ննջարանը, նորից
դուրս էր գալիս, կրկին մօտենում էր կամ հայե-
լիին, կամ իր գրքերի փոքրիկ պահարանին, նայում
էր ծոցի ժամացոյցի վրա, անդադար կրկնելով՝ «նե-
րեցէք, բարեկամ, մի րօպէ, և ես պատրաստ եմ
ձեզ լսելու...»

Վերջապէս նա նստեց մի բազկաթոռի վրա,
փոքր ինչ հեռու ինձանից, մի տեսակ հառաչանք
հանելով:

— Et me voilà...

— Եվէլինա, նստեցէք խնդրեմ իմ կողքին,
այս դիվանի վրա, ես շատ բան ունեմ ձեզ հարց-
նելու, ասեցի ես:

— Եթէ անպատճառ ցանկանում էք...

Նա վերկացաւ տեղից և դանդաղ քայլերով
մօտենալով դիվանին, նստեց իմ կողքին:

— Եվէլինա, ես եկայ ձեզ մնաք բարև ասելու,
բայց նախ քան հեռանամ այստեղից, ես պէտք է
իմանամ ձեր բերանից ինչ է լինելու իմ կեանքիս
վիճակը:

— Ես չեմ հասկանում ձեզ, բարեկամ:

— Ասեցէք, Եվէլինա, դուք դարձեալ սիրում
էք ինձ առաջվայ պէս, թէ ոչ...

— Այն, միթէ դուք կարող էիք կասկածել, և ինչ հիման վրա...

— Եթէ այդպէս է, տուեցէք ինձ մի խոստում, որը հաստատէր ձեր խօսքերի անկեղծութիւնը, տուեցէք ինձ մի ապացոյց...

— Երգվում եմ ձեզ, բարեկամ, որ ես այն աստիճան սիրում եմ ձեզ, որ եթէ դուք այսօր անկախ մարդ լինէիք, — ես այս րօպէիս պատրաստ կը լինէի ձեր կինը լինելու, բայց...

— Բայց ինչ...

— Բայց ես անկարող եմ ձեզ այս րօպէիս այդ ապացոյցը տալ, քանի որ դուք ինքներդ...

— Շարունակեցէք.

— Կեռ ևս ձգտում էք զէսի ձեր անկախութիւնը... Եւ գուցէ շատ տարիներ կանցնեն, մինչև որ կը հասնէք դրան...

— Իսկ միթէ դուք այնքան խոր, անկեղծ կերպով չէք սիրում ինձ, որ պատրաստ լինէիք սպասել մինչև որ ես հասնեմ այդ անկախութեանը...

— Բարեկամ, դուք զարմանալի հարցեր էք առաջարկում ինձ, արտասանեց նա անտարբեր ձայնով, ինձ վրա չը նայելով և իբր թէ մեծ ուշադրութեամբ հետազօտելով իր աջ բազուկը զարգարող ապարանջանը... Իսկ եթէ ես ձեզ նոյն հարցերն առաջարկէի, դուք ինչ կառէիք, վերջացրէց նա իր զգեստն ուղղելով և կենարօնացնելով իր հայեացքը

զգեստի տակից հազիւ երևացող իր կօշիկների ծայրերի վրա:

— Ի՞նչ հարցեր, Եվէլինա, ասեցէք ինչ հարցեր...

— Օրինակ... ինչ ասեմ... Արդեօք խոստանում էք ինձ, որ երկու, կամ նոյն իսկ մի տարվայ ընթացքում չէք սիրի մի ուրիշին... Կամ արդեօք կարող էք հաստատապէս խոստանալ, որ մի, կամ շատ շատ երկու տարվայ ընթացքում անպատճառ անկախ մարդ կը դառնաք և այլն...

— Առաջինը կարող եմ հաստատապէս խոստանալ, իսկ երկրորդը՝ ոչ, քանի որ առաջինը, ձեզ միշտ հաւատարիմ մնալը՝ ինձանից է կախված, իսկ երկրորդը կարող է կախված լինել և կողմնակի արգելափակ պատճառներից...

— Ուրեմն տեսնում էք...

— Դրանից ինչ էք հետևեցնում, Եվէլինա...

— Այն, որ չը նայելով թէ մենք երկուսս միմեանց սաստիկ սիրում ենք, բայց մեզանից բոլորովին անկախ պատճառներ, մեր ցանկութեան հակառակ, կարող են արգելք լինել այդ սիրոյ յարատևութեան: Եթէ ճակատագրի կամքով մեզ ճշմարիտ վիճակված է ամուսնանալ, դա անպատճառ կը կատարվի էլ, և հաւատացնում եմ ձեզ՝ բարեկամ, որ ես առաջինը կը լինեմ, որ ամենաերջանիկ կը համարեմ ինձ... բայց...

— Շարունակեցէք, ես լսում եմ.

— Բայց եթէ, դիցուք, այդ չի լինի, եթէ այդ չը պիտի լինի,— Թնչի ենք շարունակում փոխադարձապէս կաշկանդել միմեանց ազատութիւնը, Թնչի, ասէք խնդրեմ, միմիայն յոյսերով ապրելով, իրար արգելենք կատարեալ ազատութիւնը վայելելու...

— Ես հասկանում եմ. դուք, ուրեմն, մի բան վճռած ունէք և ուզում էք որ ես ազատեմ ձեզ ձեր տուած խօսքից...

Եվէլինա վեր էր կացել դիվանից և մօտեցել էր պատուհանին, երեսը ինձանից դարձնելով դէպի պատուհանի ապակին.

— Սմենեկին ոչ, ասեց նա մի փոքր լուսթիւնից լետոյ... Ես միայն ասում եմ, որ յոյսերով և այն էլ, գուցէ, միայն երազական յոյսերով ապրելով՝ չը պէտք է իրար արգելենք գործողութեան կատարեալ ազատութիւնը վայելելու: Մի խօսքով կը լինի,— աւելի լաւ, չի լինի,— այն ժամանակ մեր երկուսիս խղճմտանքը գոնէ հանգիստ կը լինի, որ մենք փոխադարձաբար արգելք չը դարձանք իրար ազատութեան կատարեալ վայելելուն...

Սրիւնս գլխիս էր զարկել. ես չը գիտէի Թնչ ասեմ... Ես պարզ տեսնում էի այժմ, որ վերջին ժամանակները իմ առաջվայ իդէալիստ Եվէլինա բաւական մեծ աջողութեամբ օգտվել էր շրջապատողների գործնական դասերից...

— Սղաչում եմ ձեզ, եկէք և կրկին նստեցէք իմ կողքին, Եվէլինա.

Նա լուռ կերպով հնազանդվեց ինձ.

Ես վերցրի նրա փոքրիկ ձեռքը և ուղիղ նրա աչքերին նայելով, հարցրի.

— Ստեցէք, ձեռքը սրտին դրած, դուք կարող էք յուսալ ուրիշի հետ երջանիկ լինելու...

— Գուցէ և ոչ, բայց դա շատ համարձակ եզրակացութիւն է, որ անում էք դուք, իմ արտասանած խօսքերից, շարունակեց նա, իր ձեռքը փոքրը առ փոքր իմ ձեռքից լետ քաշելով... Ես հաւատացած եմ, որ ձեր բացակայութեան երկու տարվայ ընթացքում ես ոչ ոքի հետ չեմ ամուսնանայ, սակայն Թնչ միտք ունի, որ մենք երկուսս էլ միմեանց հետ խօստուածներով կապված մնանք, քանի որ կարող է հաւանականութիւն լինել, որ մենք երկուսս էլ՝ երկու տարուց լետոյ նմանապէս իրար հետ չենք ամուսնանայ...

— Ով է ասում, ամեն բան կարող է պատահել.

— Ես հէնց այդ եմ ասում, ուրիշ ոչինչ: Իսկ եթէ կատարվի մեր ցանկացածը,— աւելի լաւ: Եւ որովհետեւ մենք պէտք է իրար ազատենք փոխադարձապէս տուած մեր խօստուածներից, ուրեմն իմ կարծիքով աւելի լաւ է գուր տեղը չը պահենք և այն լիշատակները, որոնք այսպէս թէ այնպէս պարտաւորեցնում են մեզ երկուսիս, գուցէ և բո-

լորովին ապարդիւն կերպով, կապված մնալ մեր ուսած խոստումների հետ...

— Ի՞նչ լիշատակների մասին էք խօսում...

— Ես կը խնդրէի ձեզ, ասեց նա երեսը ինձանից դարձնելով և աննպատակ կերպով նայելով մի ինչ որ փոքրիկ սեղանի վրա, որը դրված էր սենեակի աջ անկիւնում, ես ձեզ կը խնդրէի կամ ինձ յետ դարձնել, կամ ոչնչացնել իմ նամակներն ու իմ պատկերս...

Նրա բարձր կուրծքը սաստիկ երերվում էր, նա դժուարութեամբ շունչ էր քաշում, ես պարզ և որոշ կերպով էի լսում նրա սաստկացած շնչառութիւնը...

— Եւ դուք, Եվէլինա, դուք ձեր բերանով այդ տեսակ զոհաբերութիւն էք պահանջում ինձանից. շատ բարի, ես կը վերագարձնեմ ձեզ ձեր բոլոր նամակները, որ ես պահում էի ինձ մօտ սրբութեան պէս, կը վերագարձնեմ ձեզ, որովհետեւ ձեր նամակները դարձեալ ձեզ են պատկանում. բայց ձեր պատկերը երբէք յետ չեմ դարձնի ձեզ, որովհետեւ նա ինձ է պատկանում. նախ՝ նրա տակ ձեր ձեռքով գրված է ինձ ուղղված ձեր սիրալիր նուէրը և երկրորդ՝ այդ պատկերն էր, որի սիրելի գծագրութիւնները ոգևորում էին ինձ դէպի գործունէութիւն, տալիս էին ինձ ոյժ և զօրութիւն ապրելու, ձգտելու և յուսալու, — և կը շարունակեն էլ ապագայում... Բաւական է արդէն այն զոհաբերու-

թիւնը, որ ես անում եմ վերագարձնելով ձեզ ձեր նամակները. աւելի մեծ և անհնարին զոհ ինձանից մի պահանջէք... Եւ մինչև անգամ եթէ դուք վճռել էք արդէն այն ժամանակամիջոցում, մինչև որ ես կաւարտեմ իմ ուսումս, որը ձեզ գուցէ չափից դուրս երկար է թվում, անպատճառ ուրիշի հետ ամուսնանալու, ասեցէք խնդրեմ ձեզ թիւն փոյթ, որ ձեր նամակները և ձեր պատկերը ընդմիջտ ինձ մօտ կը մնան... Նրանք ոչ ձեզ, ոչ էլ ձեր ապագայ ամուսնուն հարկաւոր չեն, իսկ ինձ հարկաւոր են, ինձ անհրաժեշտ են... Դուք ինձ չափից դուրս լաւ էք ճանաչում, որպէս զի կարծէիք թէ ես այն աստիճան ստոր մարդ լինէի, որ կարող լինէի ի չար գործ ածել ձեր նամակներն ու ձեր պատկերը. ոչ. բայց այստեղ մի ուրիշ պատճառ կայ, որը ես գուշակում եմ... Դուք վճռել էք, այո՛, վճռել էք ամուսնանալ, կամ գոնէ չէք ուզում, որ իմ ձեզ հետ ունեցած քարոյական կապը արդելք լինի ձեզ, եթէ կամ ես այլ քամուսնանալ. և չը նայելով որ շատ լաւ գիտէք թէ այն օրից երբ ես կիմանամ թէ դուք ամուսնացել էք. ուրիշի հետ, ես երբէք չեմ գայ ձեզ տեսնելու, շատ և շատ հեռու կը լինեմ ձեզանից, ուրեմն ձեր ապագայ մարդը երբէք էլ չի իմանալ թէ դուք ինձ մի ժամանակ սիրում էիք, երբէք էլ չի իմանալ թէ ինձ մօտ պահված մնացին, որպէս սրբութիւն, ձեր նամակներն ու ձեր պատկերը, — բայց այնու ամենայնիւ-

դուք ուզում էք մաքուր, հանգիստ խղճմտանք ունենալ, որովհետև գիտեք թէ պատահած դէպքում դուք երբէք այնքան քաջութիւն, հերոսութիւն չէք ունենայ ասել ձեր ապագայ մարդուն. «Այո՛, ես սիրում էի այն երիտասարդին և նա էլ ինձ սիրում էր. նրա սէրը հասկացրեց ինձ իմ սիրած երաժշտութեան խորհրդաւոր, վեհ գաղտնիքը, իսկ իմ սէրը ծնեցրեց նրա մէջ իր հոգու ամբողջ զօրութեամբ իր ազգին ծառայելու ջերմ փափագը». կամ հերոսութիւն չէք ունենայ ասել նրան. «Այո՛, նա սիրում էր ինձ անսահման սիրով, որովհետև տարիների ընթացքում իմ սիրտը նրա համար այն միակ սուրբ տաճարն էր, որի մէջ նա ազատօրէն կարող էր պաշտել իր իրէակաները:»

Անչափ յուզված, ես այլ ևս չը կարողացայ շարունակել... Ես իմ ականջներովս պարզ լսում էի իմ սրտի բաբախումները: Ես նայեցի Էվէլինայի վրա.

Նա նստած էր իմ կողքին, դիվանի վրա, փոքր ինչ կռացած, արմունկները ծնկների վրա դրած, իր դէմքը երկու ձեռքերով ծածկելով...

Եւ շարունակելով իր այդ դիրքը պահպանել, նա երկար լռութիւնից յետոյ, հազիւ լսելի ձայնով շշուշաց.

— Լաւ, թող մնան ձեզ մօտ իմ նամակներն էլ, իմ պատկերս էլ...

— Բայց, Էվէլինա, մի խօսք ևս: Մեր անցեալ

սիրոյ անունով, տուեցէք ինձ ձեր երկու ձեռքերը և բացատրեցէք ինձ, թէ՛նչ պիտի լինի իմ ապագան...

Նա հեռացրեց իր ձեռքերն իր դէմքից և առանց մի խօսք անգամ արտասանելու, թող տուեց ինձ վերցնել իր ձեռքերը և պահել նրանց ձեռքերիս մէջ:

— Մի՛թէ այսուհետև ես պիտի ապրեմ անցեալի յիշատակներով և դուք բաւականանալով ձեր անցեալ նամակներն ու ձեր պատկերը ինձ շնորհելով, այլ ևս չէք շարունակի գրել ինձ և չէք թող տայ, որ ես էլ գրեմ ձեզ...

— Ի՞նչ հարկաւոր է, ասեց նա կարճ երպով...

— Ինչպէս թէ «ինչ հարկաւոր է». ուրեմն ես պիտի ապրեմ առանց ձեր մասին որ և է տեղեկութիւն ունենալու, իրաւունք չեմ ունենայ իմանալ առողջ էք դուք արդեօք թէ հիւանդ, կենդանի էք թէ մեռած...

Ես թողել էի նրա ձեռքերը, վեր էի կացել դիվանից և ուղիղ նրա առջև էի կանգնել.

— Էվէլինա, դուք խուսափում էք ինձ վրա նայելուց, դուք ուրեմն մի հաստատ բան ունէք վճռած... Փոյթ չէ: Բայց ինչ վնաս ձեր պատւին, եթէ մենք շարունակենք մեր նամակագրութիւնը... Այն օրը, երբ ես կիմանամ թէ դուք ամուսնացել էք, հաւատացէք, որ ես ինքս կը դադարեցնեմ

նամակագրութիւնս... Իսկ եթէ յանկարծ պատահի, որ դուք ոչ ոքի հետ չամուսնանաք, այն ժամանակ ինչք եմ կորցնում նամակագրութեան միջոցով ձեզ հետ անընդհատ յարաբերութիւն ունենալու բաղադր...

— Ի՞նչ հարկաւոր է, կրկնեց նա այս անգամ ուղղակի երեսիս նայելով.

— Ուրեմն ներեցէք, բայց դա ձեր կողմից կատարեալ անիրաւութիւն, անաստուածութիւն է... Խլել ինձանից յուսալու վերջին միջոցը, խլել ինձանից ապրելու վերջին յոյսը... Իսկ եթէ պատահի, որ դուք ուրիշի հետ չամուսնանաք, և նորից ի ն ձ կը սիրէք. ի՞նչ կը լինի ձեր դրութիւնը, երբ ամիսներից, կամ ասորիներից յետոյ կրկին ուղենալով ինձ դիմել, կիմանաք, որ արգելած լինելով ինձ ձեզ հետ նամակագրութիւն ունենալը, դուք հասցրիք ինձ խելագարութեան, կամ մահվան, կամ ինքներգ սառեցրիք իմ մէջ սիրոյ վերջին կայծը... Եվէլինա, այսպէս չեն վարվում մարդկային սրտի հետ. դուք նախ ձեր սէրը ինձ շնորհելով, բարձրացրիք ինձ իմ սեփական աչքում, բարձրացրիք ինձ մինչև ձեր բարձրութիւնը, — և մի անգամից յետ էք մղում ինձ, դէն էք շարժում իմ սիրտը, ահագին բարձրութիւնից միանգամից ինձ գլորում էք դէպի անդունդը: Դուք նախ ստեղծեցիք իմ սրտի մէջ մի դրախտ և սայա ձեր սեփական ձեռքով քանդում էք այդ դրախտը... Միթէ դուք չը զիտէք, որ ձեզ

ճանաչելու օրից դուք էիք իմ ամբողջ աշխարհը. և հիմա դուք ուզում էք, որ ես դեռ չը մեռած, կտրեմ իմ բոլոր յարաբերութիւններն այդ աշխարհի հետ... Այդպէս վարվում են միմիայն յանցաւորների հետ. նրանց փակում են բանտի մէջ, կտրում են նրանց բոլոր յարաբերութիւնները դրսի աշխարհի, դրսի օդի հետ, — բայց ես յանցաւոր չեմ, Եվէլինա...

Ես այլ ևս ոչ ոք չունէի խօսելու. ես նորից նըստեցի դիվանի վրա. Եվէլինա կրկին նստած էր իր առաջվայ դիրքում, երեսը ձեռքերով ծածկելով:

— Ես կարող եմ միայն այսքան ասել ձեզ, յանկարծ սկսեց խօսել նա, որ ես այսուհետև նամակ չեմ գրի ձեզ...

— Իսկ ինձ դոնէ թող կը տա՞ք գրել ձեզ...

— Դա բոլորովին աւելորդ և սպարդիւն կը լինի, որովհետև ես բարոյական ոչ ոք չեմ ունենալ ձեզ պատասխանելու...

Հիմա ինձ ամեն բան պարզ եղաւ. ուրեմն նա ամեն բան առաջուց որոշել էր... Ես մնացել էի սառած, ուղեղս դադարել էր մտածելուց, սիրտս դադարել էր բաբախելուց, ինձ թվում էր, թէ կեանքը հեռանում է ինձանից... Ես միանգամից կորցրել էի ամեն բան, ինչ որ թանգ էր ինձ և զգում էի, որ դրա հետ միասին պիտի կորցնէի և կեանքս: Ինձ թվում էր, թէ ես այլ ևս կենդանի

մարդ չեմ, այլ ոտի վրա կանգնած, մի տեսակ շարժ-
վող դիակ...

Այլ ևս խօսել աւելորդ էր և ես այլ ևս ոչ
ոյժ և ոչ կարողութիւն ունէի խօսելու...

Ես մեքենայաբար մեկնեցի Էվէլինային իմ
ձեռքը, մեքենայաբար շշնջացի «մնաք բարև» խօս-
քը և մեքենայաբար ու անհաստատ քայլերով դի-
մեցի բնակարանի ելքին...

Երբ արդէն սանդուղտի գլխին կանգնած, ես
զգացի թէ բնակարանի դուռը իմ ետեւից յետ դըր-
վեց, ես կարծեցի թէ անմիջապէս կը ցնորվեմ...
Ես ուզեցի աղաղակել, կանչել, կրկին զանգակ տալ
Էվէլինայի բնակարանի գրան... Ուղեղս հրաժար-
վում էր հաւատալուց, թէ այդ բոլորը կարող էր
իրաւ պատահել... Ես ճշմարիտ ձեռքս տարայ դէ-
պի զանգակի կոթը, — բայց անմիջապէս խելքս զը-
լուխս հաւաքելով, յետ քաշեցի ձեռքս... Ես հրա-
ժարվում էի հաւատալուց, թէ կորցրել եմ իմ թան-
գագին սէրը, իմ սիրած առարկան, ինչպէս մի
մարդ, որը տեսնելով մի մօտիկ արարած, մի սիրած
անձնաւորութիւն դագաղի մէջ դրված, հրաժար-
վում է հաւատալուց, թէ իրաւ այդ սիրելի անձ-
նաւորութիւնը մեռել է, թէ այլ ևս նրա շրթունք-
ները չեն շարժվի բառեր արտասանելու համար, —
և նա անդադար կրկնում է. «գուցէ սուտ է, այո՛,
անկարելի է, անկարելի, որ նա մեռած լինէր...»

Սակայն կարելի էր... Թէ քնչպէս ես իջայ սան-

դուղաներից և մտայ փողոց, — ես այդ չը գիտեմ...
Ինքս ինձ կենդանի, շարժվող դիակ կարծելով լայն,
աղմկալի, անց ու դարձներով լի փողոց մտնելուն
պէս, ինձ թվաց, թէ իմ չորս կողմ եղածներն էլ,
անց ու դարձ անողներն ու կաֆէնների առջև,
տրօտուարների վրա նստողներն էլ, — բոլորն էլ՝
խօսող, վիճաբանող, աղմուկ հանող, լրագիր կարգա-
ցող, ուսուց ու խմուղ՝ շարժվող դիակներ էին... Ինձ
թվում էր թէ այդ գիշերը ամբողջ քաղաքը ներ-
կայացնում էր մի ահագին գերեզմանոց, որի բոլոր
գերեզմանները բացվել էին և այդ գերեզմաններից
դուրս էին եկել դիակներ, որոնք խօսում, վիճում,
ուտում, խմում, շրջում, աղմուկ էին հանում և
եւ էլ, շարժվող դիակներից մէկը, այդ բոլոր շարժ-
վող դիակների միջով սառն, անզգայ, անկենդան
էի անցնում... Եւ այդ ահագին գերեզմանոցը լու-
սաւորված էր գազի անթիւ լապտերների անախորժ,
կարմիր, արիւնի գոյն կրող լուսով...

Ի՞նչպէս էի հասել հիւրանոցի սենեակս, —
եւ չը գիտեմ: Գիտեմ միայն որ միւս օրը, երբ
լուսացաւ, ես նոր նկատեցի, որ հագուստս չը հա-
նած՝ ես պառկել էի անկողնիս մէջ... Եւ այդ դը-
րութեան մէջ, սառն, անզգայ, մի տեսակ բթացած,
անտարբեր, սպուշ գրութեան մէջ, մէջքի վրա
պառկած և առաստաղի մի կէտի վրա նայելով՝ ես
անցկացրի ամբողջ գիշերը...

Յանկարծ լուսորացին ես մի անտանելի ցաւ

զգացի սրտիս կողմը... Առաջին զգացմունքն էր՝ մի տեսակ ուրախութիւն. ախ, որքան լաւ կը լինէր հիմա յանկարծակի մեռնել, մտածեցի ես... Ես անգիտակցաբար տարայ աղլուխս դէպի շրթունքներս. ես ցանկանում էի, որ նորից արիւն թքեմ... Սակայն ոչինչ չը կար. անհիծված թոքերս երեւի պընդացել, առողջացել էին...

Հիմա ինձ թվում էր, որ մի ինչ որ ծանօթ ձայն փսփսում էր ականջիս՝ „երկուսից մէկը. կամ պէտք է հերոսութիւն ունենալ մեռնելու, կամ պէտք է հերոսական ջանք անել առողջանալու և ապրելու...“ Յետոյ այդ ձայնը աւելի և աւելի որոշ դառնալով, շարունակեց՝ „լիշեցէք որ ձեզանից աւելի էլ դժբաղդներ կան աշխարհիս երեսին... Երբ դժբաղդ կը զգաք ձեզ՝ եկէք ինձ մօտ, Մէնտօնա...“

Օրը պարզ էր, արեգակը փայլում էր իր ճառագայթների ամբողջ ոյժով, սակայն մի խիստ քամի էր փչում հարաւ-արեւմուտքից և հեռու հօրիզօնի վրա երևում էին դեռ ևս փոքրիկ, բայց սև սպառնալի ամպեր։ Ահազին շոգեհաւը, որը կէս ժամից լետոյ պէտք է ճանապարհ ընկնէր Ջենօվա, լի ճանապարհորդներով, դեռ Նիցցայի նաւահանգստից չը դուրս եկած՝ սաստիկ օրօրվում էր կանգնած տեղը... Երևում էր որ ծովը շատ անհանգիստ է... Բոլոր ճանապարհորդների դէմքերի վրա նշմար-

վում էր անհանգիստ արտայայտութիւն, նոյն իսկ երկիւղ... Սպասվում էր փոթորիկ... Հեռուից, ծովի անսահման ամբողջ տարածութեան վրա, երևում էին բարձրացող ու ցած իջնող ահազին ալիքներ, իրանց սպիտակ, փրփրացող կատարներով, որոնք համ փշրվում, անհետանում էին, համ էլ անմիջապէս նորից գոյանում...

Ջարմանալի է լինում յայտնի հանգամանքներում մարդկային հոգու տրամադրութիւնը... Ուրիշների դէմքերի վրա սաստիկ երկիւղ էր նկարված սպասվող փոթորիկ պատճառով, իսկ ես մի տեսակ բաւականութիւն էի զգում, որ կէս ժամից լետոյ կենթարկվեմ բնութեան արտակարգ լուզման...

Մէնտօնա նաւահանգիստ չուներ. կամ պէտք է երկաթուղով գնալի այնտեղ, կամ ծովով մինչև Ջենօվա և ապա վերագառնալի Մէնտօնա երկաթուղով։ Ես ընտրեցի վերջին ճանապարհը, որպէս զի աւելի երկար ժամանակ լինեմ ծովի վրա։

Իրաւ ծովը շատ անհանգիստ և նոյն իսկ փոթորկալի էր. քամին հետզհետէ սաստկանում էր, ալիքները հետզհետէ մեծանում, բարձրանում էին և սպառնալի էին դառնում, երկինքը հետզհետէ ծածկվում էր սև ամպերով, շուտով սկսեց լորդ անձրև տեղալ. ահազին շոգեհաւը մի փոքրիկ և թեթև նաւակի պէս օրօրվում, փայլ ու վեր էր թռչում, մերթ բարձրանում էր ահազին սարի պէս

բարձրութիւն ունեցող ալիքի գազաթին, մերթ խորասուզվում էր ալիքների խոր անդունդը...

Սմենքը շոգենաւում հիւանդացել էին, ամենքը մտել էին կալուտները...

Բացի կապիտանից, նաւաստիներից և ինձանից ոչ ոք չէր մնացել շոգենաւի տախտակամածի վրա... Ես անշարժ կանգնած էի տախտակամածի պատշգամբի մօտ և երկու ձեռքերովս պինդ բռնում էի պատշգամբից... Սլիքները հետզհետէ բարձրանում էին նաւի տախտակամածից բարձր, մի տեսակ միակերպ հառաչանքով փշրվում էին տախտակամածի վրա և ջրով էին ծածկում տախտակամածը... Ես ոտքից մինչև գլուխը թրջված էի, սակայն յամառութեամբ շարունակում էի նույն դրութիւնը պահպանել... Բնութեան այդ կատաղի յուզմունքը, ներդաշնակվելով իմ հոգեկան յուզման հետ, կարծես մրցում էր նրա հետ, մաքառում էր նրա գէմ... Ո՞վ ում պիտի յաղթէր, — բնութեան ամենահզօր տարրը, թէ մարդկային խոցված, վերաւորված փոքրիկ սիրտը...

Նիցցայից մինչև Ջենովա մեր շոգենաւը հազիւ ինն ժամում հասաւ: Մենք դուրս էինք եկել առաւօտեան ութ ժամին, այժմ ժամի հինգն էր երեկոյեան: Երբ նաւը մտաւ Ջենովայի ընդարձակ, խաղաղ նաւահանգիստը, ես դեռ շարունակում էի նույն անշարժ դրութեան մէջ մնալ տախտակամա-

ծի պատշգամբի մօտ... Յանկարծ ես գգացի թէ մէկը զարկում է ուսիս.

— A! le jeune homme a été brave, լաւ նաւաստի կը լինէիք, լավեց իմ ետեից: Դա ինձ համար կատարելապէս անձանօթ, մի կօշտ և անսխարժ ձայն էր:

Ես լետ նայեցի և ահամայ ժպտացի. դա մի ծերունի, յաղթանդամ նաւաստի էր... Միամիտ մարդը չէր կարող հասկանալ թէ ինչ արտակարգ հանգամանքներին, ինչ տեսակ հոգեկան տրամագրութեանն էի պարտական ես, որ սառնասրտութեամբ և քաջութեամբ դիմանալ կարողացայ ծովային սարսափելի փոթորկին...

Սփ իջնելուն պէս ես քաղց գգացի: Մթթէ կեանքը, ապրելու ցանկութիւնը այդքան շուտ կարող է վերադառնալ դէպի մի անկենդան դարձած մարդկային արարած, որը դեռ երէկ գգում էր իրան՝ մի շարժվող դիակ...

Մէնտօնա վաղ առաւօտեան հասնելուն պէս, ես հարցրի որտեղ է Իւմասովի բնակարանը. ինձ անմիջապէս ցոյց տուեցին: Փոքրիկ գիւղաքաղաքում Իւմասովին ամենքը ճանաչում էին:

Իւմասով, ինչպէս ես առաջուց հաւատացած էի, ընդունեց ինձ գրկաբաց. մենք գրկախառնվեցանք և համբուրվեցանք: Նա այնքան տակտուն էր, որ չը հարցրեց ինձ իմ գալու շարժառիթների

մասին. պարզ էր, որ նա գուշակում էր իմ գալու-
խակական պատճառները... Նա ինքն չէր, որ ան-
գագար կրկնում էր ինձ. „Նրբ ձեզ դժբաղդ կը
զգաք, եկէք ինձ մօտ, Մէնտօնա...“

Երբ ես մտայ, նա մենակ նստած էր իր փոք-
րիկ սեղանատանը և թէյ էր խմում: Նա անմիջա-
պէս առաջարկեց ինձ մի բաժակ թէյ:

— Մինչև որ դուք թէյ կը խմէք, ПОЛУОЧИКЪ,
ես կերթամ, կը փոխեմ շորերս, ասեց նա. իսկ եթէ
փոքր ինչ ուշանամ, կարող էք մտնել իմ արհես-
տանոցս և նայել իմ ձիթանկարները... Դա ձեզ
քիչ թէ շատ կը ցրվի, աւելացրեց նա, թէև ես
այժմ մեծ նկարներ չունեմ, այլ միայն փոքրիկ
էտիւզներ... Առհասարակ, աւելացրեց նա, մենք
նկարիչներս և դուք զրոյներդ այդ կողմից մի և
նոյն մեթօդ ենք գործ դնում. նախ երկար ժամա-
նակ առանձին առանձին էտիւզներ ենք անում,
յետոյ միացնում ենք այդ մասնաւոր փոքրիկ ար-
դիւնաբերութիւնները մի մեծ ստեղծագործութեան
մէջ:

Ես վերջացրել էի թէյս:

Քանի մի օր էր արդէն, որ ես ինքս փորձեր էի
անում իմ հոգեկան արամադրութեան վրա. այստեղ
էլ ես ուզեցի փորձի ենթարկել իմ մտաւոր կարօ-
ղութիւնների որքան առողջ կամ հիւանդոտ դրու-
թեան մէջ լինելը. ես շտապեցի ուղղել քայլերս
դէսլի արհեստանոցը:

Սակայն աւնդ... Իւմասովի նկարները չը կա-
րողացան ոչինչ տպաւորութիւն գործել ինձ վրա...
Ես անկարող էի կենտրոնացնել իմ ուշադրութիւնս
այս կամ այն նկարի վրա... Ես տեսնում էի միայն
այլ և այլ սիւժէտներ ներկայացնող նկարներ, բազ-
մատեսակ շրջանակների մէջ ամփոփված, սակայն
ինչ էր նկարների իմաստը,— գեռ ևս հիւանդոտ
ուղեղս դժուարանում էր որոշել... Մի քանի օր էր
արդէն, որ ես լրագիր կամ գիրք վեցնելիս՝ չէի հաս-
կանում կարգացածը. հէնց որ ուզում էի գօտել
ուղեղս, անմիջապէս ճակատս և ամբողջ գլուխս
սկսում էին քրտնել, աչքերս մթնանում էին,— և
ես դէն էի գցում թերթն ու գիրքը... Սյդ դրու-
թեան մէջ ինչպէս կարող էի ես ըմբռնել նկարի
իմաստը: Իմ կրած բարոյական հարուածի հետեւան-
քըն էր, որ թմրած ուղեղս կորցրել էր արտաքին
տպաւորութիւններն ընդունելու իր առաջվայ յատ-
կութիւնը...

Երևում է որ Իւմասով այն աստիճան նուրբ
հոգեբան էր, որ մտնելով արհեստանոցը, անմիջա-
պէս նկատեց դէմքիցս իմ մոլորված, շփոթված,
յուսահատ հոգեկան դրութիւնս: Ուրիշ նկարիչ կը
սկսէր ցոյց տալ իր պատկերները, ձանձրացնել, թէ
կուզ հիւանդ այցելուին, իր անվերջանալի բացատ-
րութիւններով, կը սկսէր գովել իր գլուխը, պար-
ծենալ գեղարուեստական աշխարհում իր ունեցած
աջողութիւններով...

Իւմասովի պէս մի նուրբ հոգեբանի համար բաւական էր երևի մի հատ հայեացք գցել իմ անտարբեր, հոգեկան տանջանքներից անզգալ, գուցէ և ապուշ դարձած դէմքի վրա՝ հասկանալու համար թէ այդպիսի հանգամանքներում ցոյց տալ գեղարուեստական ստեղծագործութիւնները, բացատրել նրանց իմաստը, — կը լինէր. «ձայն բարբառոյ յանսպասի»:

Եւ նա մտնելով արհեստանոցը և ինձ այնտեղ գտնելով, իր գուարթ և սլարզ ձայնով գիմեց ինձ, առաջարկելով իր հետ մի պտոյտ անել Մէնտոնայի փողոցներում:

— Իմ սովորական առաւօտեան tournée պէտք է անեմ, եկէք. բարեկամ ինձ հետ, դա ձեզ կը հետաքրքրի:

Մենք գուրս եկանք միասին:

Փոքրիկ դիւղաքաղաքում Իւմասովին ամենքը ճանաչում էին, ամենքը նրան սիրում էին, ամեն մարդ մի որ և է բանով պարտական էր նրան...

Ս.հա մօտենում է մեզ մի գեղեցկադէմ երիտասարդ գեղջկուհի. ուրախ, բաղբաւոր ժպիտը երեսին, նա պինդ սեղմում է Իւմասովի ձեռքը, — Իւմասով բարեխօսել էր նրա ծնողների մօտ, որ չը մերժեն իրանց աղջկան ամուսնացնել իր սիրած երիտասարդի հետ: Նա հիմա բաղբաւոր է: Ս.հա մի երիտասարդ զինուոր, որը անցնելով մեր մօտով,

շտապում է գլուխ տալ ու դէմքի երախտապարտ արտայայտութեամբ սեղմել նկարչի ձեռքը, — Իւմասով ծախել էր նրա օգտին իր թանգ նկարներից մէկը և գոյացած գրամը մտցրել էր պետական գանձարանը, որպէս գրաւական երիտասարդ զինուորի համար, որն ինքն միջոց չունէր մտցնել պահանջված գրաւականը՝ ամուսնանալու իրաւունքը ձեռք բերելու համար: Ս.հա մի պառաւ կին, որը քիչ է մնում ընկնում է նկարչի գիրկը, իր ոսկրացած ձեռքով սեղմում է նրա ձեռքը, լամեն տեսակ օրհնութիւններ է թափում նրա գլխին, — Իւմասով տարիների ընթացքում ամեն օր տաք կերակուր է ուղարկում իր տնից այդ անտէր պառաւին, որի խնամքին մնացել էր իր եօթ տարեկան որբ թոռը: Ս.հա մի ջահիլ կին, մի արհեստաւորի կին, որը հեռուից արդէն ժպտում է նկարչին ուրախ, բարեկամական, բաղբաւոր, երախտագիտութեան ժպիտով, — Իւմասով մի օր գնացել էր յառկապէս Նիցցա դրա համար, որ այնտեղից ծանօթ բժիշկ բերէ, ջահիլ կնոջ միակ զաւակին, հրեշտակի պէս սիրուն մանուկին խեղդող բկացաւից բժշկելու համար. և երեսան կենդանի մնաց...

Մի խօսքով փոքրիկ Մէնտոնայում Իւմասով սիրված, յարգված, պատուած, պաշտած էր ամենքից. նա այստեղ կատարում էր և ծխական քահանայի, և բարեխօսի, և նիւթապէս օգնողի, և խորհրդատուի, և փաստաբանի, և միջնորդի, և հովանաւոր

Իւմասովի պէս մի նուրբ հոգեբանի համար բաւական էր երեւի մի հատ հայեացք գցել իմ անտարբեր, հոգեկան տանջանքներից անզգայ, դուցէ և ապուշ դարձած դէմքի վրա՝ հասկանալու համար թէ այդպիսի հանգամանքներում ցոյց տալ զեղարուեստական ստեղծագործութիւնները, բացստորել նրանց իմաստը, — կը լինէր. «ձայն բարբառոյ յանասպատի»:

Եւ նա մտներով արհեստանոցը և ինձ այնտեղ գտներով, իր գուարթ և սլարգ ձայնով դիմեց ինձ, առաջարկելով իր հետ մի պտոյտ անել Մէնստոնայի փողոցներում.

— Իմ սովորական առաւօտեան tournée պէտք է անեմ, եկէք. բարեկամ ինձ հետ, զա ձեզ կը հետաքրքրի:

Մենք դուրս եկանք միասին:

Փոքրիկ գիւղաքաղաքում Իւմասովին ամենքը ճանաչում էին, ամենքը նրան սիրում էին, ամեն մարդ մի որ և է բանով պարտական էր նրան...

Ս.հա մօտենում է մեզ մի գեղեցիկագէմ երիտասարդ գեղջիւհի. ուրախ, բաղբաւոր ժպիտը երեսին, նա պինդ սեղմում է Իւմասովի ձեռքը, — Իւմասով բարեխօսել էր նրա ծնողների մօտ, որ չը մերժեն իրանց աղջկան ամուսնացնել իր սիրած երիտասարդի հետ: Նա հիմա բաղբաւոր է: Ս.հա մի երիտասարդ զինուոր, որը անցներով մեր մօտով,

շտապում է գլուխ տալ ու դէմքի երախտապարտ արտայայտութեամբ սեղմել նկարչի ձեռքը, — Իւմասով ծախել էր նրա օգտին իր թանգ նկարներից մէկը և գոյացած գրամը մտցրել էր պետական գանձարանը, որպէս գրաւական երիտասարդ զինուորի համար, որն ինքն միջոց չունէր մտցնել պահանջված գրաւականը՝ ամուսնանալու իրաւունքը ձեռք բերելու համար: Ս.հա մի պառաւ կին, որը քիչ է մնում ընկնում է նկարչի գիրկը, իր ոսկրացած ձեռքով սեղմում է նրա ձեռքը, լամեն տեսակ օրհնութիւններ է թափում նրա գլխին, — Իւմասով տարիների ընթացքում ամեն օր տաք կերակուր է ուղարկում իր տնից այդ անտէր պառաւին, որի խնամքին մնացել էր իր եօթ տարեկան որբ թոռը: Ս.հա մի ջահիլ կին, մի արհեստաւորի կին, որը հեռուից արդէն ժպտում է նկարչին ուրախ, բարեկամական, բաղբաւոր, երախտագիտութեան ժպիտով, — Իւմասով մի օր գնացել էր յատկապէս Նիցցա դրա համար, որ այնտեղից ծանօթ բժիշկ բերէ, ջահիլ կնոջ միակ գաւակին, հրեշտակի պէս սիրուն մանուկին խեղդող բկացաւից բժշկելու համար. և երեսան կենդանի մնաց...

Մի խօսքով փոքրիկ Մէնստոնայում Իւմասով սիրված, յարգված, պատւած, պաշտած էր ամենքից. նա այստեղ կատարում էր և ծխական քահանայի, և բարեխօսի, և նիւթապէս օգնողի, և խորհրդատուի, և փաստաբանի, և միջնորդի, և հովանաւոր

րի դերը: Միջին և ստորին ժողովրդի մարմնացած նախախնամութիւն էր նա... Նա ամեն օր էր անում իր առաւօտեան պտույտը, ինչ եղանակ էլ լինէր Մէնտօնայում: Եւ ահա նա մտնում է մէկի տունը, միւսի խանութը, երրորդի արհեստանոցը, չորրորդի խրճիթը... Մէկին խրախուսում է, երկրորդին իր կարողութեան չափ նիւթապէս է օգնում, երրորդին օգտաւէտ խորհուրդներ է տալիս, չորրորդին դեղ է բերում, հինգերորդին խոստանում է գործը գլուխ բերել, վեցերորդի ծանր վիճակը տեսնելով՝ յանձն է առնում բարեխօսել նրա համար Նիցցայի նահանգապետի մօտ... Նա թէ այստեղ, և թէ Նիցցայում ամեն տեղ յարգված է, ամեն տեղ մուտք ունի:

Բայց ամենից շատ Իւմասովի հոգատարութեան առարկայ են լինում իր հայրենակիցները, Մէնտօնա եկած անտէր, անօգնական ռուս հիւանդները: Բաւական է, որ Իւմասով իմացաւ թէ մի ռուս հիւանդ եկաւ Մէնտօնա, — կին լինի դա, թէ տըղամարդ, մի և նոյն է նրա համար, — նա անմիջապէս գնում է այն հիւրանոցը, որտեղ իջել է հիւանդը և ծանօթանում է նրա հետ... Եւ նա կանի այդ հայրենակցի համար ձեռքից եկածը: Իսկ եթէ հիւանդ հայրենակիցը բացի դրանից ընտանիքով բեռնաւորված մի մարդ է, մի ռուսացի է, կամ փոքրիկ պաշտօնեայ, որն իր վերջին կօպէկները հաւաքելով եկել է հարաւային կլիմա, իր, իր

կնոջ, կամ իր երեխայի որ և է անդարմանելի ցաւը բուժելու վերջին փորձն անելու համար, — Իւմասով առանց այլեւայլութեան, զրեթէ բռնի ոյժով, տեղափոխում է նրան իր ամբողջ ընտանիքով իր բնակարանը, որպէս զի այցելու հիւանդը համ աւելի յարմարութիւններ ունենայ, համ էլ իր նիւթական միջոցները կարողանայ խնայել... Եւ այդ դեռ բաւական չէ. նա ինքն էլ յանձն է առնում հիւանդապահի դերը, սկսում է գիշեր ցերեկ հոգալ հիւանդի մասին, նստում է նրա անկողնու մօտ և չէ խորշում հիւանդի վերաբերմամբ ամենածանր պարտաւորութիւններ կատարելուց... Եւ դա պատճառում է նրան մի անասելի բարոյական բաւականութիւն...

Չէ որ, իր ասածին համեմատ, միայն հիւանդ, տանջվող, մեռնող մարդը՝ պաշտելի է, վեհ է, սքանչելի է...

Այդ օրվայ առաւօտեան պտույտը վերջացել էր: Մենք արդէն տուն էինք վերադառնում:

— Теперь голубчикъ, примемся за вась, հիմա ձեր մասին հոգանք, բարեկամ, ասեց Իւմասով իր սովորական բարձրաձայն և բարի ծիծաղով...

Ես ոչինչ չը պատասխանեցի. ես ակամայ փպտացի միայն. ես պտտրատ էի ամեն տեսակ փորձերին ենթարկել տալ իմ անձս...

Տուն մտնելով, մենք անցանք նախասենեակը, սեղանատունը, փոքրիկ սալօնը, դուրս եկանք բալկօն, այնուհետև բանալով բալկօնի ծայրում գտնված մի առանձնացած սենեակի դուռը, Իմասով մտցրեց ինձ այդ սենեակը:

Մտնելուն պես, նա սկսեց խօսել. մի կնոջ թարմ ձայնը պատասխանեց նրան.

— Ելենա Նիկոլաեվնա, ահա ներկայացնում եմ ձեզ իմ լաւ բարեկամին:

Ես հագիւ կարողանում էի մի բան որոշել այդ թէև ահագին, բարձր, բայց գրեթէ կատարելապէս մութ սենեակում. երկու պատուհաններ բաց էին թէև, որպէս զի անդադար մաքուր օդ մտնի սենեակը, բայց նոյն բաց սլատուհանների վրա իջեցրած էին մոլդ գոյնի վարագոյրներ:

Փոքր ինչ ընտելանալով մթութեան, նախ և առաջ աչքերիս ընկան երկու անձնաւորութիւններ սենեակի մէջ...

Մին՝ մի տղամարդ, սրը պառկած էր անկողնում, իսկ միւսը՝ մի ջահիլ, գեղեցիկ, թէև շատ նիհարված և ոտքից մինչև զլուխ սևաւորված կին, սրը նստած էր անկողնու մօտ:

Երբ Իմասով ներկայացրեց ինձ ջահիլ կնոջը, սա վերկացաւ և լուռ կերպով մեկնեց ինձ իր ձեռքը: Ես զգացի իմ ձեռքում մի փոքրիկ, քրնքոյշ, նիհարված, կարծես տենդալին ջերմ ունեցող, փոքր ինչ թաց ձեռք...

— Հիմա ձեր դերը, որպէս հիւանդսպահ, անվերադառնալի անցաւ, Ելենա Նիկոլաեվնա, շարունակեց Իմասով բարձր ձայնով, միացնելով իր խօսքերին ծիծաղ ու հանաքներ, չը նայելով որ հիւանդի սենեակումն էր գտնվում, և այն էլ ծանր հիւանդի...

Ջահիլ կինը տխուր կերպով ժպտաց. ամենքը սովոր էին, երևի, Իմասովի բարի սրտից բղխած, թէև շատ անգամ անտեղի հանաքներին:

— Իրաւ, Ելենա Նիկոլաեվնա, ПОЛЮБИМА, շարունակեց նա, այլ ևս զուր տեղ մի լոգնեցնէք ձեզ, բաւական է չարչարվեցաք... Հիմա մենք երկու տղամարդիկ ենք այստեղ, հերթով կը նստենք հիւանդի անկողնու մօտ... Իսկ դուք, զնացէք ձեր սենեակը, կարող էք կարգալ, քնել, կար անել, նամակներ գրել, թէ կուզ պար գալ... Մենք երկուսս այստեղ ենք, մեզ վրա կարող էք վստահութիւն ունենալ:

— Լաւ, կերթամ, ասեց ջահիլ կինը, հնազանդվելով և տեղից վեր կենալով:

— Այլ ևս խնդրեմ մի մտէք այստեղ, ժամանակ է որ ձեր առողջութեան մասին էլ փոքր ինչ մտածէք, վրա բերեց բարեսիրտ նկարիչ բարեկամս և երկու ձեռքով ջահիլ կնոջ ուսերից բռնելով, անդադար հանաքներ անելով, մեղմ կերպով քալ առ քալ առաջ մղեց նրան մինչև սենեակի ելքը:

Երբ ջահիլ կինը դուրս գնաց սենեակից և

Տուն մտնելով, մենք անցանք նախասենեակը, սեղանատունը, փոքրիկ սալօնը, դուրս եկանք բալկոն, այնուհետև բանալով բալկոնի ծայրում գտնված մի առանձնացած սենեակի դուռը, Իւմասով մտցրեց ինձ այդ սենեակը:

Մտնելուն պէս, նա սկսեց խօսել. մի կնոջ թարմ ձայնը պատասխանեց նրան.

— Ելենա Նիկոլաեվնա, ահա ներկայացնում եմ ձեզ իմ լաւ բարեկամին:

Ես հազիւ կարողանում էի մի բան որոշել այդ թէև ահագին, բարձր, բայց գրեթէ կատարելապէս մութ սենեակում. երկու պատուհաններ բաց էին թէև, որպէս զի անդադար մաքուր օդ մտնի սենեակը, բայց նոյն բաց պատուհանների վրա իջեցրած էին մոլդ գոյնի վարագույրներ:

Փոքր ինչ ընտելանալով մթութեան, նախ և առաջ աչքերիս ընկան երկու անձնաւորութիւններ սենեակի մէջ...

Մին՝ մի տղամարդ, որը պառկած էր անկողնում, իսկ միւսը՝ մի ջահիլ, գեղեցիկ, թէև շատ նիհարված և ոտքից մինչև գլուխ սևաւորված կին, որը նստած էր անկողնու մօտ:

Երբ Իւմասով ներկայացրեց ինձ ջահիլ կնոջը, սա վերկացաւ և լուռ կերպով մեկնեց ինձ իր ձեռքը: Ես զգացի իմ ձեռքում մի փոքրիկ, քրնքոյշ, նիհարված, կարծես տենդալին ջերմ ունեցող, փոքր ինչ թաց ձեռք...

— Զիմա ձեր դերը, որպէս հիւանդսպաս, անվերադառնալի անցաւ, Ելենա Նիկոլաեվնա, շարունակեց Իւմասով բարձր ձայնով, միացնելով իր խօսքերին ծիծաղ ու հանաքներ, չը նայելով որ հիւանդի սենեակումն էր գտնվում, և այն էլ ծանր հիւանդի...

Ջահիլ կինը տխուր կերպով ժպտաց. ամենքը սովոր էին, երևի, Իւմասովի բարի սրտից բղխած, թէև շատ անգամ անտեղի հանաքներին:

— Իրաւ, Ելենա Նիկոլաեվնա, ПОЛЮБИКА, շարունակեց նա, այլ ևս զուր տեղ մի յոգնեցնէք ձեզ, բաւական է չարչարվեցաք... Զիմա մենք երկու տղամարդիկ ենք այստեղ, հերթով կը նստենք հիւանդի անկողնու մօտ... Իսկ դուք, զնացէք ձեր սենեակը, կարող էք կարգալ, քնել, կար անել, նամակներ ղրկել, թէ կուզ պար գալ... Մենք երկուսս այստեղ ենք, մեզ վրա կարող էք վստահութիւն ունենալ:

— Լաւ, կերթամ, ասեց ջահիլ կինը, հնազանդվելով և տեղից վեր կենալով:

— Այլ ևս խնդրեմ մի մտէք այստեղ, Ժամանակ է որ ձեր առողջութեան մասին էլ փոքր ինչ մտածէք, վրա բերեց բարեսիրտ նկարիչ բարեկամս և երկու ձեռքով ջահիլ կնոջ ուսերից բռնելով, անդադար հանաքներ անելով, մեղմ կերպով քալլ առ քալլ առաջ մղեց նրան մինչև սենեակի ելքը:

Երբ ջահիլ կինը դուրս գնաց սենեակից և

մենք Իւմասովի հետ մենակ մնացինք, ես մօտեցայ հիւանդի անկողնուն . .

Զարմանալի, տարօրինակ զգացմունք տիրեց ինձ... Ես եկել էի այստեղ ոչ թէ հիւանդի մասին հոգալու, այլ Իւմասովի խորհրդով նրա, այդ հիւանդի տանջանքների տեսարանով իմ խոցված, վիրաւորված սիրտս և իմ գրեթէ կատարելապէս խանգարված ուղեղս բուժելու...

— Ալէքսանդր Իվանովիչ, ասեցի ես Իւմասովին, դուք շատ յոգնած պիտի լինեք, գնացեք հիմա, հանգստացեք, ես մենակ կը մնամ... Միայն տուեցէք ինձ անհրաժեշտ հրահանգներ թնչ պէտք է անել, ինչպէս հոգալ հիւանդի մասին, ինչ գեղեր և ինչ ժամանակամիջոցներում պէտք է տալ նրան...

— Խնդրեմ, խնդրեմ, մի շտապեք, ամեն բան կը լինի իր ժամանակին... Բայց այսօր, ամբողջ օրը և ամբողջ գիշերը մենք միասին այստեղ կը նստենք. նախ ձեզ ամեն բան պէտք է ցոյց տամ, և շատ բան էլ ունեմ ձեզ հետ խօսելու, — իսկ լետոյ, ի հարկէ, ձեզ բոլորովին մենակ կը թողնեմ. а что вы думали.... դա ձեզ համար օգտաւէտ էլ է:

Առաջին օրը և առաջին գիշերը ես ու Իւմասով միասին անցկացրինք հիւանդի անկողնու մօտ: Դա մի ջահիլ մարդ էր, թոքախտի վերջին աստի-

ճանին հասած. նա կամ քնած էր լինում, կամ երբ արթուն էր, մի գլուխ գառանցում էր: Այլ ևս ոչ ոք չէր մնացել նրա մէջ. նա ցամաքել, այլ լանդակվել էր: Երևում էր թէ նա բարձր հասակի, զէմքի նուրբ գծագրութիւններով, խարտեաշ մազերով ու կարմրագոյն, փոքրիք, նօսր միջուքով մարդ էր:

Իւմասով հրահանգներ էր տալիս ինձ թէ ինչ գեղեր պէտք էր տալ, ինչ ժամանակամիջոցներին, ցոյց էր տալիս ինձ թէ ինչպէս պէտք է գնել սառն կօմպրէսներ հիւանդի գլխին և այլն, — և մի և նոյն ժամանակ անդադար խօսում, ծիծաղում, և ծխում էր, ինձ էլ անդադար առաջարկում էր ծխել...

— Ներեցէք, Ալէքսանդր Իվանովիչ, եթէ թող կը տամ ինձ մի հարցմունք անել ձեզ. չէ՞ որ հիւանդին կարող է վնասել, որ մենք նրա ներկայութեամբ համ խօսում, համ ծխում ենք...

— Ի՞նչ վնաս, պատասխանեց Իւմասով անտարբեր կերպով... Մենք մեր պարտաւորութիւնը կը կատարենք, կը հոգանք նրա մասին, իսկ նրան ինչ... Մի և նոյն է, նա էլ առողջացողը չէ... Այս րօպէիս նա ուրիշ բան չէ, եթէ ոչ մի հետաքրքիր հոգեբանական նիւթ հոգեբան հետազօտողի համար, մարդկային տանջանքներն ուսումնասիրելու ցանկացողի համար, աւելի ոչինչ...

— Բայց դարձեալ ծուխը վնասակար է թոքախ-

տով հիւանդի համար, բարձր խօսելն ու ծիծաղելը գուցէ և անհանգստացնում է նրան, փորձեցի ես պնդել իմ մտքի վրա...

—Вздоръ, голубчикъ, այլ ևս նրան ոչինչ բան փրկողը չէ, կարծում էք որ եթէ մենք չը խօսեինք ու չը ծխեինք, նա աւելի երկար կապրէր, քանի որ առողջանալու մասին այլ ևս խօսք չէ կարող լինել. ну допустимъ, մի օր ուշ կը մեռնէր, — քնչ գուրս եկաւ և դրանից քնչ շահեցինք...

Ես ոչինչ չը պատասխանեցի բարեկամիս այդ տարրօրինակ փիլիսոփայութեանը:

— Բայց թողնենք այդ, շարունակեց նա, և խօսենք ձեզ հետաքրքրող խնդրի վրա: Համեմատեցէք սրա տանջանքները ձեր տանջանքների հետ, սրա կնոջ դժբաղդութիւնը ձեր դժբաղդութեան հետ: Պատմեմ ձեզ նրանց կարճ պատմութիւնը. մեռնողը մի ջահիլ ինժեներ է, որը ծառայում էր Պէրմի նահանգում և երեք տարի է միայն, որ պսակվել էր. նա ունէր և մի երկու տարեկան տղայ զուակ: Նա թոքախտ է ընկնում, կինը հաւաքում է իրանց վերջին խնայողութիւնը, մասամբ իր ծնողներն էլ են օգնում իրան և ահա նա, իր մարդուն բժշկելու վերջին յուսով, հիւանդ մարդու և առողջ երեխայի հետ, գալիս է Մէնտոնա և իջևանում է հիւրանոցում... Չէ անցնում մի ամիս և երեխան մեռնում է դիֆտերիայից: Չահիլ

կինը մխիթարվել չէ կարող, լաց է լինում, սևաւորվում է, կատարելապէս զուլս է կորցնում... Ես ծանօթանում եմ նրանց հետ և տեղափոխում նրանց ինձ մօտ: Հիմա ասեցէք, խղճմտանքով ասեցէք, ձեր երկուսից ո՞վ է աւելի դժբաղդ՝ այդ ջահիլ կինը, թէ դուք: Չահիլ, գեղեցիկ, յուսերով լի՝ գալիս է նա այստեղ իր հիւանդ մարդու և առողջ երեխայի հետ. առողջ երեխան մեռնում է հիւանդ հօրից առաջ, իսկ մի քանի օրից լեռայ նա կը թաղէ և մարդուն. և մենակ, յուսահատված, Միջերկրական ծովի ափերից կուղևորվի հեռաւոր հիւսիս, Պերմի նահանգը, կտորված սըրտով և կտորված կեանքով, իր ծնողների տանը գուցէ ընդմիշտ ապաստան գտնելու համար... Ապա ասեցէք, ո՞վ է աւելի դժբաղդ...

— Չը գիտեմ, ես իմ դժբաղդութիւնը պակաս չեմ համարում...

— Ну ужъ извините, ներեցէք բարեկամ: Ինչք հօ գեռ մեռած չէք, հիւանդ էլ չէք, այլ միայն, ինչպէս ասեմ, հիասթափված, մոլորված. ձեր սիրած կինն էլ առողջ ու կենդանի է: Նախ կարող է պատահել, որ դուք կրկին միմեանց կը մօտենաք և կրկին բաղդաւոր կը լինէք, այն ինչ երբ անվերադառնալի կորուստ կայ, մահ կայ, — тутъ ничего не подѣлать, այլ ես ոչինչ դարման չը կայ ցաւին...

— Իսկ եթէ ես երբէք չը կարողանամ համու

զել իմ սիրած կնոջ վերադարձնել ինձ իր սէրը,—
 ես հօ ընդմիշտ դժբաղդ կը լինեմ. այո՛, ես ըն-
 դունում եմ, որ դուցէ շատերի համար կորցնել սէ-
 րը այնքան մեծ նշանակութիւն չէր ունենայ, բայց
 դուք չէք ուրանայ, որ չափից դուրս ջերմ, ան-
 սահման և ամբողջ կեանքի համար սիրել՝ դա բնա-
 ւորութիւնից, տեմպերամենտից է կախված... Սի-
 րոյ այդ տեսակ ֆանատիկոսները սովորաբար չեն
 դիմանում սիրոյ կորստեան...

— Ես ձեզ կրկնում եմ. զանազանութիւնը դը-
 րանով է մեծ, որ դուք երկուսդ կենդանի էք, ու-
 րեմն իսկապէս ոչինչ դեռ ևս կորած չէ: Իսկ ե-
 թէ պատահի, որ ձեր սիրած կինը ուրիշի հետ ա-
 մուսնանայ,— մխիթարվեցէք դրանով, որ նա իր
 ազատ կամքին համեմատ է կարգադրել իր բաղդը,
 մխիթարվեցէք դրանով, որ դուք նրան երջանիկ
 էք տեսնում...

— Լաւ, իսկ ես, Ալէքսանդր Իվանովիչ, ես
 թնչ...

— Ахъ батюшка, դուք դեռ այնքան երե-
 տասարդ էք, որ դեռ կարող էք երկրորդ անգամ,
 նոյն իսկ դուցէ աւելի մեծ ոյժով սիրել ուրիշին,
 և դուցէ աւելի էլ բաղդաւոր կը լինէք, քան թէ
 եթէ պսակվէիք ձեր սիրոյ առաջին առարկայի հետ:

— Չեմ կարծում...

— Իսկ դուք թնչով էք երաշխաւորում ինձ, որ
 այն աղջիկը կամ կինը, որի սիրոյ կորստեան պատ-

ճառով դուք այժմ ձեր գլուխը պատով էք տալիս,
 աւելի բաղդաւոր կը լինէր ձեր ամուսինը լինելով,
 քան ուրիշի կինը դառնալով... Գուցէ նա ձեզ հետ
 աւելի դժբաղդ կը լինէր, քան թէ ուրիշի հետ կը
 լինի... Ուրեմն ահա ձեզ և մի նոր մխիթարու-
 թիւն...

— Այդպիսի սօֆիզմներով ամեն բերան կարելի
 է փակել, Ալէքսանդր Իվանովիչ. ձեր խօսելու մե-
 թօղը դուցէ շատ լաւ է, որպէս անմիջական մի-
 ջոց ինձ պէս հոգեկան հիւանդներին բժշկելու,
 խելքը գլուխը բերելու համար,— բայց խոստովան-
 վեցէք, որ շատ էլ լօգիական չէ ձեր դատողութեան
 եղանակը...

Գրեթէ ամեն գիշեր շարունակվում էր մեր մէջ
 այդ տեսակ, կամ սրա նման խօսակցութիւն հի-
 ւանդի անկողնու մօտ. ասում եմ գրեթէ ամեն
 գիշեր, որովհետև մեծ մասամբ գիշերները ես մե-
 նակ էի անցկացնում հիւանդի մօտ, իսկ Իւմասով
 մի մի անգամ չը համբերելով, վեր էր կենում ան-
 կողնուց, հագնվում էր և մտնում էր հիւանդի սե-
 նեակը... Այն ժամանակ անմիջապէս սկսվում էին
 մեր սովորական անվերջանալի խօսակցութիւնները:

Այո՛, մեծ մասամբ Իւմասով դիտմամբ մենակ
 էր թողնում ինձ հիւանդի կողքին, որպէս զի ես
 հանդիսատես լինէի մարդկային տանջանքի տեսա-
 րանին: Ես անում էի ինչ որ կարող էի. դնում էի

կօմպրէտներ հիւանդի գլխին, տալիս էի նրան դեղեր, օգնում էի նրան վերկենալու, սրբում էի թուքը նրա վերմակից, փոխում էի նրա լուացքը, չէի խորշում հիւանդապահի ամենածանր պարտաւորութիւններն անգամ կատարելուց... Այդպէս էր պատուիրել ինձ իմ պսիխատր-բժիշկ, նկարիչ-բանաստեղծ Իւմասով, — և ես հնազանդվում էի նրան անպաշտան:

Այդպէս անցկացրի ես հինգ զիշեր հիւանդի անկողնու մօտ: Արա վեցերորդ օրը հիւանդը լուսաբացին աւելի վատ երևաց ինձ. նա աւելի անգուսպ կերպով էր զառանցում, նրա դէմքը ցնցումներից այլանդակվելով՝ դժօխային արտայայտութիւն էր ընդունել, նա սարսափելի ջանքեր էր անում տեղից վերկենալու, նայում էր ինձ վրա կատաղած դէմքով...

Նա սարսափելի, ահուելի էր դարձել: Յանկարծ նա վերջին ջանք արեց, բարձրացաւ տեղից, նստեց անկողնու վրա, և ուղիղ ինձ վրա կատաղած աչքերով նայելով՝ մի սարսափելի աղաղակ, մի գազանային մռուկ արձակեց, ուզենալով մի և նոյն ժամանակ բռնել ինձ իր օտկրացած ձեռքերով... Ապա կրկին ընկնելով բարձերի վրա, շարունակեց զառանցել, ուժասպառ դրութեան մէջ:

— Ահա, երիտասարդ բարեկամ, ինչպէս են մեռնում գէմօկրատները, լավեց լանկարծ Իւմասովի ձայնը:

Ես չէի նկատել, թէ նա մտել էր հիւանդի սենեակը և կանգնել իմ ետեկից:

— Եւ դուք չէք զմայլվում, շարունակեց նա...

— Ինչո՞վ, բարեկամ...

— Այդ գէմօկրատի տանջանքներով: Գուք օր և է ժամանակ մտած էք անատոմիական սրահը, տեսած էք վիվիսեկցիա, կենդանի անասուններին անդամահատելու փորձերը...

— Այո՛, պատահել է, սր ներկայ եմ գտնվել այդ փորձերին:

— Ուրեմն նկատած կը լինէք, թէ ինչ մեծ զանազանութիւն կայ մի արիստօկրատ և մի գէմօկրատ շան մահվան եղանակի մէջ: Երբ պրօֆէսօրը սկսում է անդամահատել տան մէջ մեծացրած քնքոյշ, արիստօկրատ մի շնիկ, — դա պրօֆէսօրի զանակի տակ մի երկու անգամ ձիչ կարձակէ միայն և իսկոյն կը սաակի: Բայց չէք լիշում ինչքան երկար ժամանակ մաքառում է մահվան դէմ անդամահատող փորձին ենթարկվող փողոցային գէմօկրատ շունը... Նա հառաչում, կուռում, մաքառում է մահվան դէմ և երկար, շատ երկար ժամանակ անձնատուր չէ լինում մահվան... Այսպէս, բարեկամ, և մարդիկ. գէմօկրատ մարդը կարող է երկար ժամանակ տանել այն տանջանքը, որին մի օր էլ չէր գիմանայ քնքոյշ արիստօկրատը... Ահա, նայեցէք այս մեր հիւանդի վրա. НАС-ТОЛЩІЙ, БАТЮШКА, ДЕМОКРАТЬ. Ուրիշը, արիս-

տօկրատը, վաղուց արդէն մեռած, զոհ գնացած կը լինէր հիւանդութեան. իսկ սրա կազմուածքը ըստեղծված է տոկուն մաքառման համար...

Եւ մօտենալով անկողնուն ու իր ձեռքով սըրբելով հիւանդի ճակատի քրտինքը, նա մի քանի անգամ կրկնեց. «Այգայէս են մեռնում դեմօկրատները... Ահա դա է մեր, դեմօկրատների, նշանաբանը, բարեկամ. անձնատուր լինելուց առաջ էլ, որքան հնար է, երկար ժամանակ մաքառել...»

Միւս օրը, լուսադիմին մեր հիւանդը վախճանվեց:

Թաղման հանդէսի միւս օրը, ես և Իւմասօվ սկսեցինք համոզել ջահիլ այրիին փոքր ինչ դուրս գալ, ցրվել, մաքուր օդ շնչել, գնալ մեզ հետ մանգալ գիւղաքաղաքից դուրս: Վերջապէս կարողացանք համոզել նրան գնալ մեզ հետ ծովի ափում գտնվող մօտակայ ձիթենու անտառը:

Հասնելով անտառը, ես և Իւմասօվ նստեցինք խոտի վրա, մէջքը մէջքին դէմ տալով, իսկ տիկիներ մնաց կանգնած, յենվելով մի ստուերախիտ ձիթենու հաստ բուռին: Երեկոն հրաշալի էր. դեռ արեգակը մայր չէր մտել և իր վերջին ճառագայթներն արձակելով, ներկում էր ծովն ու ցամաքը ալ-կարմիր գոյնով: Ծովը կատարելապէս հանդարտ էր... Ես ակամայ լիշեցի մի քանի օր սրանից առաջ եղած փոթորիկը, երբ ես Նիցցայից դէպի Ջենօվա

շոգենաւով էի գալիս... Յանկարծ ինձ թվաց որ շատ և շատ ժամանակ էր անցել այն օրից լետոյ...

Ջարմանալի է որ երեքս էլ միատեղ ժողովված, չէինք էլ խօսում միմեանց մէջ... Եւ թնչ հարկ կար խօսելու... Մեր փոխադարձ մտքերը մենք երեքս էլ լաւ էինք հասկանում. իւրաքանչիւրի ներքին աշխարհը ներդաշնակվում էր միւսի ներքին աշխարհին... Երեքս իրար կատարելապէս օտար, — կարծես ազգական էինք դարձել, այն աստիճան համերաշխ էր մեր բոլորիս հոգեկան տրտիճան համերաշխ էր մեր բոլորիս հոգեկան տանջանքների ծանօթ, — սակայն բոլորիս հոգեկան տանջանքների միանմանութիւնը այս բոլորիս ստեղծել էր մեզանից կարծես մի ընտանիք...

Այո, բնութիւնը հրաշալի էր, եղանակն էլ մեղմ և զով...

Միայն հարաւում կարելի է տեսնել հակասութիւններից հիւսված հրաշալի ներդաշնակութիւն... Մոյգ կապոյտ հանդարտ ծով, բաց կապոյտ երկինք, ծովեզրի ժայռերի կարմիր գոյնը, ձիթենու անտառի մոյգ կանաչը, հիւսիսի կողմը գծազրկող Ալպեան սարերի մանիշակագոյն կօնտուրները, — այդ բոլորը լուսաւորվում էր մայր-մտնող արեգակի ճառագայթների կարմիր լուսով...

Ես ակամայ հայեացքս ուղղեցի դէպի ջահիլ կինը... Նա շարունակում էր անշարժ կանգնել

ճառի բռնին յենված և ժամանակ առ ժամանակ դարձնում էր մեզանից իր երեսը և իր թաշկինակով իր աչքերն էր սրբում: Ոտքից մինչև գլուխը սևաւորված, միայն իր սպիտակ թաշկինակը, որը նա իր նոյնքան սպիտակ ձեռքերումն էր բռնում, կազմում էր իր ձեռքերի հետ միասին մի մեծ և անկանօն սպիտակ բիծ իր սև զգեստի ֆօնի վրա... Նա գեղեցիկ էր այդ դիրքում...

Իւմասով նոյնպէս նայեց նրա վրա. նրա իւմօրը, ինչպէս միշտ, անսպառելի էր.

— Ելենա Նիկոլաեվնա, ասեց յանկարծ նկարիչը, եթէ ես կօրսիկացի, կամ իմ բարեկամի պէս արեւելցի լինէի, ու մի խանչալ էլ ունենայի ձեռքումս, — Աստուած վկայ ես ձեզ այս բոլորիս տեղն ու տեղը կը սպանէի...

— Ինչք, Ալէքսանդր Իվանովիչ, զարմացած հարցրեց ջահիլ կինը, դուցէ հանաքը լուրջ խօսքի տեղ ընդունելով.

— Ինչք... որովհետև դուք ձեր լացով ու թթու դէմքով մի աններդաշնակ բիծ էք կազմում այդ պայծառ, զուարթ, հրաշալի, ներդաշնակ բնութեան մէջ. տեսնում էք ինչքան գեղեցիկ է բնութիւնը, ինչպէս զուարթ և անհոգ երգում են հազարաւոր թռչուններ մեր գլխին սփռված անտառի կամարի աակ... Իսկ դուք, որ գեռ այդքան ջահիլ էք, այդքան գեղեցիկ, դուք, որ կարող էք գեռ սիրել և ուրիշին անսասման սէր ներշնչել,

— դուք սպարդիւն կերպով և միայն ձեզ վնասելով, անդադար լաց էք լինում այն կորուստների մասին, որոնց այլ ևս չէք կարող վերագարձնել... Պէտք է լաց լինել, Ելենա Նիկոլաեվնա, կենդանի և տանջվող մարդկանց վրա, — իսկ մեռածները հօջեն տանջվում այլ ևս...

— Ալէքսանդր Իվանովիչ, դուք շատ պահանջող էք, բարեկամ, ընդմիջեց նրան ջահիլ կինը... Համբերեցէք փոքր ինչ, դուցէ ես էլ մի օր գուարթ և ուրախ կը լինեմ, քանի որ, ինչպէս ասում են, ժամանակը ամեն ինչ բուժում է, բայց մի մոռոթամանակը ամեն ինչ բուժում է, բայց մի մոռոթամանակը ամենազգաին արարածներ, և այսօր այստեղից դէպի հեռու հայրենիքս հեռանալով, ես թողնում եմ ձեր գեղեցիկ Միջերկրական ծովի ափում՝ երկու գերեզմաններ...

Ջահիլ կինը սկսեց աւելի էլ լաց լինել, սկսեց հեկեկալ...

Ես վերկացայ տեղիցս և ուղղակի կանգնելով Իւմասովի դիմաց, ցած ձայնով ասեցի նրան, որ հարկաւոր է աւելի զգուշ լինել, հարկաւոր է խընայել ջահիլ կնոջ խախտված ջղերը...

Որքան էր իմ զարմանքը, երբ նայելով Իւմասովի աչքերին, ես նկատեցի թէ իմ սառնասիրտ փիլիսոփայի աչքերն էլ լցվել էին արտասուքով...

Այո, ես միակ էի, որի աչքերում արտասուքները խալառ ցամաքել էին...

Միւս օրը ես մնաս բարե էի ասում Իւմասօվին և Ելենա Նիկօլաեվնային:

Ես ինձ հոգով և մարմնով աւելի կազդուրված էի զգում և վճռել էի ուղևորվել Գերմանիա, այնտեղի համալսարաններից մինում իմ ուսումնառութեան համար: Հաստատ դեռ չէի որոշել, բայց ուզում էի Հէյդլբերգ գնալ:

Երբ ես տիկնոջ մօտեցայ, նրանից հրաժարականն առնելու համար, Ելենա Նիկօլաեվնա մեկնեց ինձ իր ձեռքը, պինդ սեղմեց ձեռքս և սկսեց հազար ու մի շնորհակալութիւններ յայտնել իմ, ինչպէս նա անուանեց, հ եր ո ս ա կ ա ն վարմունքի համար:

— Ի՞նչպէս շնորհակալութիւն յայտնեմ ձեզ ձեր արածի համար, աւելացրեց նա. դուք ձեզ համար օտար, անծանօթ մարդու անկողնու մօտ անքուն գիշերներ էք անցկացրել և այդքան հոգացել իմ հանգուցեալ մարդու մասին...

Ես ամաչեցի, չը գիտէի ինչ պատասխանեմ: Եթէ ջահիլ կինը գիտենար, որ ես եկած էի ոչ թէ դրա համար, որ հոգամ իր հիւանդ մարդու մասին, որի գոյութիւնն անգամ անյայտ էր ինձ, այլ դրա համար, որ սիրովեմ սիրտս ուրիշի տանջանքը տեսնելով, — նա ինձ երևի չէր յայտնի այդ-

քան շնորհակալութիւններ... Ուղիղ է, ես խըղձմտաւոր կերպով կատարեցի իմ յանձն առած հիւանդապահի պաշտօնը, բայց հօ իմ գլխաւոր նպատակըն այդ չէր, այլ այն, որ տանջվող մարդկային արարածների նմուշները գտնեմ իմ բարեկամ փիլիսօփայնկարչի տանը և նրանց տանջանքն իմի հետ բողբոջելով՝ փորձեմ նորից արթնանալու, սթափվելու իմ հոգեկան թմրութիւնից: Իսկ ո՞վ կը լինէր այդ տանջվողը, — այդ ես առաջուց չը գիտէի և չէի էլ կարող իմանալ...

Իրաւ, ես հօ՛ չէի կարող ջահիլ կնոջն ասել. «Ընդհակառակն, ես եմ շնորհակալ ձեզանից, տիկին, որ թող տուեցիք ինձ, հոգեպէս բժշկվելու համար, հոգալ ձեր տանջվող ամուսնու մասին...»

Ես պատրաստ էի նրանից ներողութիւն խընդրել, — բայց ինչ ձևով...

Սակայն այն րօպէին, երբ ես զգացի իմ ձեռքում ջահիլ կնոջ փոքրիկ, նիհար, քնքոյշ, ջերմ, տենդային ձեռքը, լսեցի նրա ջերմ շնորհակալութիւնները և նկատեցի նրա աչքերում արտասուքի կաթիլներ, — ես հասկացայ, որ հակառակ իմ սկզբական զիտաւորութեան, ես այլ ևս օտար չէի նրա համար... Այսպէս թէ այնպէս, մասնակից դառնալով նրա և նրա մեռած մարդու հոգեկան տանջանքներին, կրելով սրտումս էլ նոյնանման տանջանքներ, ակամայ և բնական օրէնքի զօրութեամբ մի տեսակ ազգակցական կապ էր հաստատվել մեր

մէջ, այն մարդկային արարածների մէջ, որոնք մի քանի օր առաջ իրար գոյութեան մասին անգամ տեղեկութիւն չունէին...

Այն միտքը, որ տանջանքն ուղեւայնում, մաքրում է մարդկանց սրտերը, իրար մօտեցնում, եղբայրացնում է մարդկանց, — լանկարծ միջիթարեց ինձ... Նոյն բօսիքին սիրտս լցվեց համ մի տեսակ եղբայրական համակրութեամբ, համ էլ անսահման երախտագիտական զգացմունքով դէպի երիտասարդ կիներ, որի համար ես դարձել էի ե զբ ա յ բ ա կ ի ց տ ա ն ջ ա ն ք ի մ է ջ...

Իմ մէջ կատարվեց մի անսպասելի լեզամիութիւն. աչքերս, որոնք քանի մի օր է արդէն անընդունակ էին դարձել արտասուք արտադրելու, այդ աչքերը լանկարծ լցվեցան արտասուքներով և ես լանկարծ, մի արագ շարժուածքով, մօտեցրի շրթունքներին երիտասարդ կնոջ նիհար, ջերմ, փոքրիկ ձեռքը...

Թող այն համբույրը, որ ես գրոշմեցի այդ ձեռքի վրա, մտածեցի ես, լինի և երախտագիտութեան արտայայտութիւն, և տանջվող եղբայրակցի կողմից համակրութեան արտայայտութիւն, և վերջապէս ասպացոյց, որ ես այդ կնոջից իմ ներման շնորհը ստացել եմ...

Ապա ես մօտեցայ Լամասովին: Մենք վերջին անգամ զրկվեցանք և համբուրվեցանք: Կրանից

լետոյ ես այլ ևս երբէք կեանքումս պատահած չեմ Ալէքսանդր Բվանովիչին...

Ինձ բարի ճանապարհ և աջողութիւն մաղթելիս, նա աւելացրեց.

— Ձէ, բարեկամ, ես ինչպէս տեսնում եմ, ձեր բանը վատ չէ գնում... Գուք այնքան շուտ կազդուրվեցաք և վերածնվեցաք, որ մինչև անգամ կարող էք լաց լինել, — դա լաւ նշան է...

Միջէ կարող է հիւանդ մարդը այդքան շուտ կազդուրվել թէ հոգով և թէ մարմնով, միջէ կարելի է այդքան արագ և անսպասելի կերպով վերադառնալ կեանքին, նորից իր մէջ զգալ ձգտում դէպի կեանք, դէպի տարելու ցանկութիւն, միջէ կարելի է այդքան շուտ վերածնվել... Սակայն ամենահօր և հրաշագործ, միշտ վերանորոգող, միշտ թարմացնող, ամեն բան անընդհատաբար լեզամիութեան բնութեան ձեռքում անկարելին՝ կարելի է դառնում...

Սարոտ, անտառապատ, առողջարար, մաքուր, կօկիկ, զեղեցիկ, ինտելիգենտ Հէյլբերգում ես կատարելապէս վերածնվեցայ. ես կրկին ձեռք էի բերել իմ առաջվայ եռանդն ու աշխօթը, սաստիկ պարագում էի, աշխատասէր էի, շատ կարգում էի, ամեն բանով հետաքրքրվում, ճշդութեամբ հետևում էի ուսուցչապետներիս դասերին, հեշտութեամբ ըմբռնում էի նրանց մտքերը, առաջադե-

մութիւն էի անուամբ ուսման մէջ... Ես զարմանում էի երբ լսում էի թէ իմ պրօֆէսօրներէց մէկն ու մէկը ինձ ընդունակ երիտասարդ էր համարում... Ընդունակ... մթթէ, մտածում էի՝ ես իմ ընդունակութիւններս չէի կորցրել: Այդ բաւական չէր. ես այնքան թարմ ոյժ էի զգում արդէն իմ մէջ, որ երեկոներին, պարապմունքներիցս յետոյ, կարողանում էի իմ համալսարանական ընկերներիս հետ բաժանել նրանց ուրախ և անհոգ ժամերը մի որ և է հիւրանոցում, գարեջրատանը, կամ քաղաքից դուրս նկարչական բնութեան ծոցում գըտնվող մի որ և է փոքրիկ պանդոկի մէջ... Ես ամբողջ սրտով մասնակցում էի նրանց ուրախ խօսակցութիւններին, նրանց լուրջ վիճաբանութիւններին, նրանց հետ միասին, գինու կամ գարեջրի բաժակը ձեռին, ճառում էի մեր իւրաքանչիւրի ապագայ հասարակաց գործունէութեան մասին... Այդ ճառերումս էին արտայայտվում մեր յոյսերը մարդկութեանը պիտանի լինելու, մեզանից իւրաքանչիւրի յոյսերը իր ազգին իր կարողութեան չափ օգտակէտ լինելու մասին...

Այո՛, ես կազդուրվել էի. խոցված, վիրաւորված սիրտս սաղացել, բուժվել էր,—միայն դեռ երկար տարիներ շարունակ ես չէի կարող լսել երաժշտութիւնը... Երաժշտութիւնը, իմ սիրած երաժշտութիւնը՝ ինձ ատելի էր դարձել: Եւ երբ որ համալսարան գնալիս կամ համալսարանից վերա-

դառնալիս, ես անցնում էի Հէյդլբերգի գեղեցիկ մաքուր, ծառազարդ լայն փողոցներով, ու տներից մինի բաց պատուհաններից լսվում էին պիանօի ներդաշնակ հնչիւնները,—մի տեսակ սարսուռ էի զգում ես և արագացնելով քայլերս, աշխատում էի շուտով անցնել, հեռանալ այդ տան մօտից... Այո՛, երաժշտութիւնը ատելի էր դարձել ինձ և երկար ժամանակ ես չէի կարող լաճախել ոչ թատրօն, ոչ էլ կօնցերտներ...

Անցել էին երկու տարի, այսինքն չորս սեմէստր,—և ես կարողացայ աւարտել ուսումս, հարցաքննութիւններս տալ... Եւ այն օրը, երբ հարցաքննութիւններս վերջացնելուց յետոյ, համալսարանի մեծ սրահում, ըէկտօրի և դէկանի ներկայութեամբ ես պիտի երգվէի մինչև մահս գիտութեանը հաւատարիմ մնալու, սովորական, ընդունված երգման Փօրմուլան լատիներէն լեզուով կրկնելիս՝ ես իմ սրտումս կրկնում էի և մի այլ Փօրմուլա... Այո՛, ես երգվում էի անցեալի լիշատակների սրբութեան անունով նուիրել իմ թոյլ ոյժերս իմ ազգի ծառայութեան, բարձր բռնել իմ ձեռքումս անխարդախ գաղափարների դրօշակը և կարողութեանս չափ իմ իմացածն ու զգացածը իմ հայրենակիցների մէջ տարածել...

Երկու երեք շաբաթ էր անցել այն օրից, երբ ես հարցաքննութիւններս վերջացրել էի. ես արդէն կարգի էի բերում զրբերս, իրեղէններս ու

մասամբ թղթերս և իմ ունեցածս դարսում էի ճանապարհորդական արկղիս մէջ... Այդտեղ, յիշողութեանս մէջ սկսեց ակամայ վերանորոգվել իմ ուսանողական կեանքի ամբողջ անցեալը, իր ուրախ և տխուր կողմերով... Սակայն արտասահմանում անցկացրած իմ վեց տարվայ շրջանից Հէյդլբերգում իմ անցրած օրերը ամենաքաղցր յիշողութիւններն էին թողել սրտիս մէջ... Ես ակամայ զգացվեցայ... Այն, շուտով թողնելու եմ քեզ, իմ սիրուն Հէյդլբերգ, շուտով մնաս բարև կատեմ քեզ, և ով գիտէ, դուցէ երբէք էլ իմ կեանքումս չեմ տեսնի քեզ... Մնաք բարև իմ ազնիւ ուսուցիչներ, — դուք էիք ջանում պատուաստել ինձ ձեզ ոգևորող բարձր ուսումնական, անխարդախ մտքերը. մնաք բարև իմ ազնիւ ընկերներ, մարդկութեան թարմ ապագայ սերունդ կազմող երիտասարդական ոյժեր, քաղաքակիրթ Եւրօպայի ապագայ ազնիւ գործիչներ. մնաս բարև և դու համալսարան, անկաշառ գիտութեան տաճար, որի պատերի ներսը մտնելով մարդս ներշնչվում է մի սրբազան երկիւղածութեամբ դէպի գիտութեան անլաղթելի, ամենահզօր ոյժը. մնաք բարև և դուք երիտասարդական խընջութներ և անմեղ, սակայն միշտ գաղափարական կեանքի հետ անբաժան քեֆեր. մնաս բարև և դու գերմանական նահապետական հիւրասէր ընտանիք, դու, որ լայն մարդասիրական զգացմունքով ներշնչված՝ ամեն ջանք էիր անում, որքան հնար

է, սիրալիր և ջերմ կերպով ընդունել, հիւրասիրել օտարազգի ուսանողին, նրան մոռացնել տալու համար իր հեռաւոր հայրենիքի և ընտանիքի ժամանակաւոր բացակայութիւնը. մնաս բարև և դու նակաւոր բացակայութիւնը. մնաս բարև և դու սիրուն Գրէտխըն, կամ Մարիխըն, գերմանական ամբօխի սիրուն և սիրելի աղջկայ տիպարը. մեր ուրախ և անհոգ ժամերում դու էիր մեզ ծառայում գարեջրատանը, բերելով մեզ փրփրալի կարյում գարեջրատանը, բերելով մեզ փրփրալի կարմրագոյն հիւթով լի բաժակներ, մեզանից իւրամբանչիւրի առջև մի մի բաժակ դնելով սեղանի վրա... Եւ երբ որ մեզանից մէկին դու ուզում էիր արտօնացնել քո առանձին շնորհով, բաժակը նրա առջև դնելուց առաջ, դու գեռ մօտեցնում էիր այդ բաժակը քո շրթունքներին, նախ թաց էիր անում քո սիրուն շրթունքները բաժակի երեսին կանգնած փրփուրի մէջ և ապա տալիս էիր մնականգնած փրփուրի մէջ և ապա տալիս էիր մնացածը քո շնորհին արժանացածին վայելելու... Այդ շնորհին և ես արժանացայ քեզանից այն օրը, երբ իմ ընկերներիս շրջանում ես բոլորապէս օրվայ հերոս էի դարձել, ստացած լինելով համալսարանի դօկտորի աստիճանը...

Այն, մնաք բարև դուք ամենքդ, մնաս բարև դու մաքուր գիտութեան սրբավայր... Շուտով ես թողնելու եմ քեզ և մեկնելու եմ դէպի հեռու արևելք...

Եւ իրաւ, ես արգէն պատրաստ էի ճանապարհ

և նոյն իսկ քո վարմունքի շնորհով ցամաքած մի սրտի մէջ...

Ես պատրաստ էի երեխայի պէս լաց լինել՝ ա- նարգիված ինքնասիրութեան զգացմունքից...

Նամակի տակ կար, յամենայն դէպս, և հաս- ցէն, որով կարելի էր ուղղել և պատասխանը:

Ես, ի հարկէ, չը գրեցի այն բոլորը, ինչ որ մտածեցի, այլ վերցնելով թուղթ և գրիչ, միայն այսքան գրեցի.

«Յարգելի օրիորդ. Ընդունեցէք իմ ջերմ շնոր- հակալութիւնս ձեր շնորհաւորութեան համար: Այո՛, այդ երկու տարվայ ընթացքում ես շատ աշ- խատեցի, սաստիկ պարապեցի, քանի որ մտաւոր կեանքով ապրելը դարձել էր ինձ համար կեանքի միակ միակցութիւն: Ուրիշ որ և է զգացմունք այժմ այլ ևս մատչելի չէ իմ սրտին. սիրաս խալառ ցամաքել, մեռել է այդ ժամանակամիջոցում. ես հրաժարվեցի իմ առաջվայ ապարդիւն ցնորքներից. ես հիմա լաւ համոզվեցայ, որ ոչ մի կին չէ կա- րող ինձ սիրել անսահման և յարատև կերպով... Եւ ցամաքած սրտիս մէջ ամփոփված սիրույ վերջին բեկորները ես այսուհետև, մինչև մահս, պէտք է նուիրեմ ոչ թէ կնոջ զգացմունքին փոխադարձը տալուն, այլ միմիայն իմ ազգի բաղաբակրթական գործի առաջադիմութեան ծառայելուն»:

Եւ նոյն օրը ես այդ նամակն ուղարկեցի:

Սակայն րօպէական վրդովմունքից լետույ, ես

փոշմանվեցայ... Ինձ թվում էր թէ չափից դուրս կոշտ էի գրել նամակս: Ես սրտով ցանկանում էի մի պատասխան ստանալ... Նրանի թէ նա „մեղայ“ գար, մտածում էի ես, ներողութիւն խնդրէր, իր ցաւն ու զղջումն արտայայտէր իր առաջվայ վար- մունքի համար...

Ես, այնու ամենայնիւ, դարձեալ մի աւելորդ երկու շաբաթ սուտսեցի Հելլըբերգում, միշտ լու- սալով, որ գուցէ Կվէլինայից երկրորդ նամակ կու- նենամ...

Յոյսերս զուր անցան... Հազիւ բժշկված և նորից վիրաւորված սիրտս, բորբոքված ուղեղս հրաժարվում էին խիստ և ճիշդ քննութեան տակ զցել իմ սեփական վարմունքի շարժառիթները:

Սրդէօք վիրաւորված ինքնասիրութիւն, ա- նարգիված պատուասիրութիւն, թէ վրէժխնդրու- թիւն էր իմ արածը...

Ես դարսել, պատրաստել էի արդէն իմ բոլոր ամենաանհրաժեշտ իրեղէններն ու գրքերը, մը- նում էր միայն ուսանողական գրասեղանիս վրա մնացած մի քանի թղթերն ու նամակները ջոկել, հարկաւորները ոչնչացնել, հարկաւորները ճանա- սանալէտքները ոչնչացնել, թղթեր ջոկե- պարհորդական արկղիս մէջ դնել... Թղթեր ջոկե- լու միջոցին աչքիս ընկաւ գրասեղանիս պահարա- նում դրված մի հաստ, կնքված ծրար: Ես պատուե- ցի ծրարի երեսը. նրա մէջ պարունակված էին

Եվէլինայի բոլոր նամակներն ու նրա լուսանկար պատկերը...

Ես անմիջապէս վառեցի սենեակիս մէջ եղած փոքրիկ երկաթեայ վառարանը և առանց նորից նայելու անգամ այդ նամակների վրա, ամբողջ կայոցն այրեցի: Մի րօպէ ես տատանվեցի, մտածմունքներս խառնվում էին... Արդեօք այրեմ և նրա լուսանկարը...

Ես վերցրի պատկերը և առաջին անգամ երկու տարուց յետոյ ուշադրութեամբ սկսեցի քննել մի ժամանակ ինձ համար թանգագին եղած այդ անուշ գծագրութիւնները:

Ոչ, ես չեմ այրի, երբէք չեմ ոչնչացնի այդ պատկերը, վճռեցի ես: Ես կը պահեմ այդ լուսանկար կենդանագիրը մինչև կեանքիս վերջը. թող այդ դէմքը լիջեցնէ ինձ այն սէրը, որը յեղափոխեց իմ ամբողջ էութիւնս... Ես նրան կը պահեմ որպէս այն Եվէլինայի կենդանագիրը, որը ինձ սիրում էր, և ոչ թէ այն Եվէլինայի, որը յետ մղեց իմ սէրը...

Ճանապարհ ընկնելու օրը հասել էր. հասել էր և իմ թանգագին ընկերներիցս բաժանվելու րօպէն: Սրտաշարժ էր նա, այդ բաժանվելու րօպէն...

Ընկերներիս խումբը ուղեկցեց ինձ մինչև երկաթուղային կայարանը:

Լսվեց երրորդ զանգակը, լօկոմօտիվի սուրոցը, և զնացքը շարժվեց...

Մնաս բարև դու անմուսանալի Հէյդլբերգ, մնաս բարև դու քաղաքակիրթ Եւրօպա: Ձեզանից մտաւոր սնունդ, ուսում, կրթութիւն, հոգեկան ազնիւ յուզմունքներ, դէպի բարձր գաղափարներ անլաղթելի ձգտում, իր ազգին պիտանի լինելու վառ ցանկութիւն, վերջապէս նոր կեանք ստացած՝ արևելցու վերջին հրաժեշտի ջերմ համբոյրն ընդունեցէք...

Այսուհետև ես պետք է ապրեմ իմ անցեալի լիշատակներով, նրանից ինձ համար ոյժ և զօրութիւն քաղեմ ն երկայի մէջ պարտաճանաչ լիւնելու համար, իսկ ներկայ կեանքի ծանր, անխոնջ, խղճմտաւոր մաքառումն՝ ինձ թէ ոյժ և թէ յոյս պիտի տայ աւելի պայծառ ապագային սպասելու...

Վերջապէս ես Վ. Պօլսումն եմ, իմ ծննդավայրում: Ես այլ ևս հասարակ թղթակից կամ աշխատակից չեմ հայոց լրագիրների, այլ ինքս խմբագիր եմ մի հայոց աամենօրեայ թերթի: Ծնողներիս մօտ սկզբից ապրելուց յետոյ, ես այժմ վարձել եմ ինձ համար մի առանձին բնակարան, որտեղ և գետեղել եմ խմբագրութիւնս: Սրտիս անցեալ վերքերը կատարելապէս բուժվել են, ես զգում եմ մի առանձին հոգեկան բաւականութիւն և անդորրութիւն... Գուցէ այդ զրտնիցն է, որ մարդ զգում է թէ իր

կարողութեան և ընդունակութիւնների չափ կատարում է իր պարտքը...

Բնակարանս, որը գտնվում է Վ. Պօլսի ամենայաւ փողոցներից մինի վրա, Բերայում, թէև փոքրիկ և համեստ է, բայց կոկիկ և յարմար է ամեն կողմից: Լրագիրս լաւ է գնում. յօգուածներս, իրանց մտքի նորութեամբ, ուշագրութիւն են դարձնում իրանց վրա, շատ անգամ նոյն իսկ ազմուկ և վէճ են յարուցանում: Ես ունեմ շատ բարեկամներ և, ի հարկէ, աւելի էլ բազմաթիւ թշնամիներ...
Պա բնական օրէնք է:

Օրերը աննկատելի են անցնում տենդալին պարսպմունքի մէջ: Անընդհատ երթևեկութիւնը խրմբագրութեանս մէջ թէև յոգնեցնում է ինձ, բայց մտքերի ոգևորութիւնը, անխոնջ գործունէութեան տուած պտուղները՝ վարձատրում են ինձ այդ յոգնածութիւնից. սակայն օրվայ ամենաբերջանիկ ժամերը լինում են իմ գիշերները, երբ գործը վերջանում է, այցելուների երթևեկութիւնը դադարում է, խմբագրութիւնս փակվում է և ես մենակ իմ կարիներտուս, զրասեղանիս մօտ, վառած ճրագների առջև նստած, ոգևորվում եմ ուղեղիս մէջ ծնվող մտքերով ու մտապատկերներով և գրում եմ յօգուածներ միւս օրվայ համար: Եւ երբ մի մի անգամ ուղեղս կարծես ըօպէսպէս դադարում է մտածելուց, մտքերը դժուարութեամբ են ձևակերպվում, գաղափարները իմ ուզած արագութեամբ

առջևս դրված թղթի վրա մարմին և հոգի չեն դառնում, երբ սրտիս ոգևորութիւնը դանդաղում է ցանկալի տալաւորութիւն գործող գրական պարբերութեան մէջ ձուլվելու, — այն ժամանակ հայեացքս ակամայ ընկնում է գրասեղանիս դիմացի պատի վրա կախված մի կնոջ պատկերի վրա. դա էվէլինայի պատկերն է, այն էվէլինայի, որին ես Յիւրիխօսման էի ճանաչում և ոչ թէ վերջին ամիսները Նիցցայում, այն էվէլինայի, որն իմ ամբողջ կեանքի համար իր սիրոյ զգացմունքի դիւթական գորութեամբ ինձ զարկ տուեց գործելու, որքան ոյժերս ներում են, պիտանի լինելու՝ համամարդկային մտքերը դեռ ևս խաւար հայրենիքումս տալածելու... Եւ այդ սիրելի գէմքի զծագրութիւնների վրա նայելով, ես կրկին ներշնչվում եմ նոր եռանդով, ժամանակաւորապէս թմրած ուղեղս կարծես մի գերբնական գորութեամբ արթնանում, պարզվում է, — և ես նորեց կարողանում եմ պարզ, որոշ և անկեղծ կերպով ձևակերպել մտքերս, որոնք նորից ջրի առատ հոսանքի պէս սկսում են բղխել հրապարակագրողի դէպի մարդկութիւնն ունեցած անսահման և ոգևորված սիրոյ զգացմունքից...

Մի մի անգամ էվէլինայի պատկերից հայեացքս ակամայ անցնում է նրա կողքին կախված և մի այլ պատկերի վրա: Պա գեղեցիկ, խելացի, բարեսիրտ, գէմքի փոքր ինչ հեգնական արտայայտութիւն ունեցող տղամարդու պատկեր է: Պա իմ վա-

դեմի բարեկամ Իւմասովի պատկերն է... Այն ժամանակ ես նրան դիմում եմ հետևեալ հարցմունքներով.

Մի՞թէ ճշմարիտ ես ասել, անգին բարեկամ, որ սէրը, նոյն իսկ կորցրած սէրը, մի պատուանդան է հասարակաց գործիչի համար, մի՞թէ կարող է պատահել որ մարդը կեանքի մէջ մի քանի անգամ սիրէր, և սիրէր անկեղծ, անսահման կերպով, իր հոգու ամբողջ զօրութեամբ, իր սրտի ամբողջ ուժով, իր գշացմունքների խորքերից, իր ամբողջ էութեամբ... Մի՞թէ ճշմարիտ է, որ հասարակաց գործիչը սիրելով ու տանջվելով, այդ սիրոյ ու հոգեկան տանջանքների մէջ եփվելով, կը ստեղծէ իր համար միշտ նոր և նոր պատուանդաններ, որոնց իրար վրա շարելով և նրանց վրա բարձրանալով, նա անընդհատաբար կը քաղէ անսպառելի ուժեր իր հոգեկան մաքուր լուզմունքներից, աւելի և աւելի դարձնելով իր սիրտը և ամբասանելով իր դրութիւնը՝ այդպիսով հետզհետէ աւելի և աւելի ընդունակ կը դառնայ բարձրանալու և ձգտելու դէպի ստեղծագործութեան կատարելութիւնը...

Եւ մի՞թէ կարող է պատահել, որ եվէլինայի պատկերի տեղ, իմ գրասեղանիս առջև, մի ժամանակ կախված կը լինի մի այլ կնոջ պատկեր...

[Faint, illegible handwriting, likely bleed-through from the reverse side of the page.]

[Faint, illegible handwriting, likely bleed-through from the reverse side of the page.]

« Ազգային գրադարան

NL0249490

